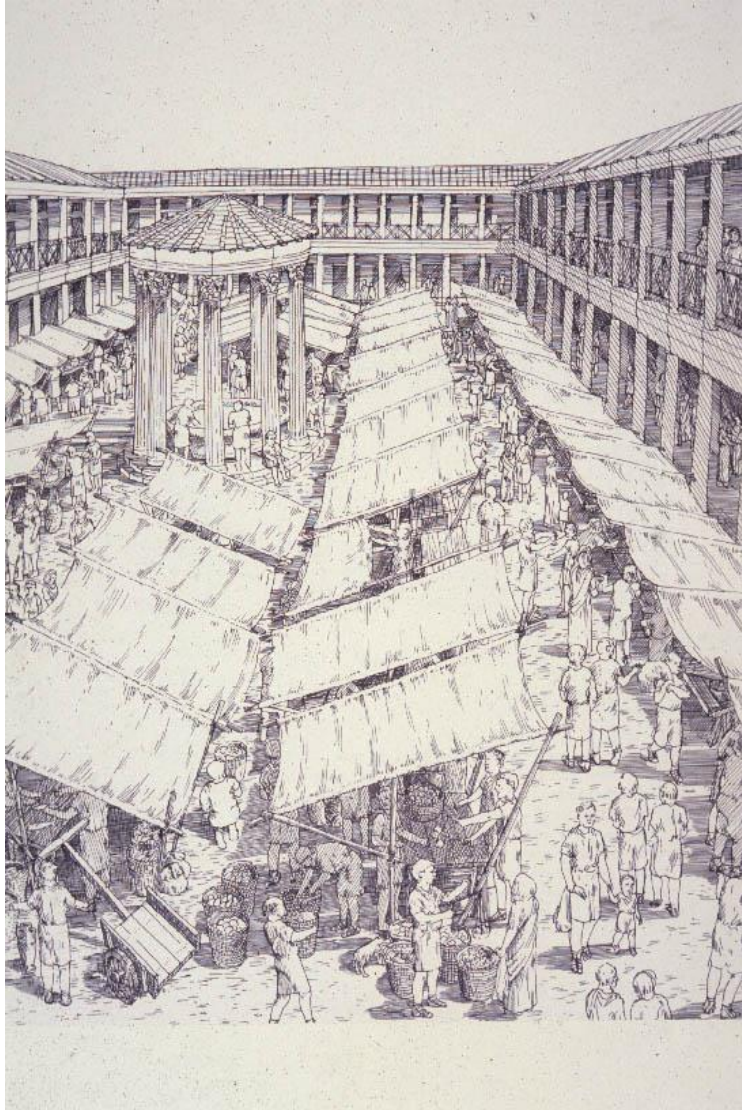


ROMS MACELLA

- En topografisk och källkritisk studie om Roms monumentala marknadsbyggnader



Lunds Universitet

Institutionen för Arkeologi och Antikens historia

Magisteruppsats i Antikens Kultur och Samhälle

VT 2011

Författare: Sara Lindvall

Handledare: Anne-Marie Leander Touati

ABSTRACT

A macellum in ancient Rome was a marketbuilding, distinct from the city's loud noise and throng. These marketbuildings had distinct variations from the more common and wellknown fora venalia, such as Forum Holitorium, Forum Boarium and Forum Suarium. The major difference is that it was set in a specific building, not as an outdoor open market.

In this master (one year) thesis, I am going to analyze the three known macella of Rome and their topographical situation and their possible connection to aqueducts. I will examine the topographical conditions, and reinforce with ancient authors who mention these markets in text. My method will be a critical view of the work of Claire De Ruyt. I will take use of the ancient authors she refers to, but also add some other sources that could be useful in this thesis. In doing this, I wish to get closer to the roman way of life and through that create a more nuanced and vivid picture of Rome and its topography.

ABSTRACT

1. INLEDNING	sid 5
1.1 Uppsatsens syfte, metod och mål	sid 5
1.2 Problemställning	sid 7
1.3 Topografisk helhet	sid 7
1.4 Forskningshistorik	sid 8
1.4.1 <i>Forskning om Roms topografi</i>	<i>sid 8</i>
1.4.2 <i>Forskning om macella</i>	<i>sid 10</i>
1.4.3 <i>Forskning om vattenförsörjning</i>	<i>sid 11</i>
1.4.4 <i>Antika källor</i>	<i>sid 11</i>
2. KÄLLORNA OM ROMS MACELLA	sid 13
2.1 Definition	sid 13
2.1.1 <i>De äldsta omnämningarna av ett macellum i Rom</i>	<i>sid 13</i>
2.1.2 <i>Byggnad eller plats med visst utseende</i>	<i>sid 13</i>
2.1.3 <i>Macellum som arkeologisk struktur</i>	<i>sid 15</i>
2.1.4 <i>Forma Urbis</i>	<i>sid 16</i>
2.2 Macellum	sid 19
2.2.1 <i>Ursprung</i>	<i>sid 19</i>
2.2.2 <i>Lokalisering</i>	<i>sid 19</i>
2.2.3 <i>Arkeologisk evidens</i>	<i>sid 22</i>
2.2.4 <i>Köpenskap</i>	<i>sid 27</i>
2.2.5 <i>Omnämningen av köpenskap i området runt Macellum</i>	<i>sid 29</i>
2.2.6 <i>Folkliv – andra funktioner än köpenskap i området runt Macellum</i>	<i>sid 30</i>
2.3 Macellum Liviae	sid 32
2.3.1 <i>Benämning</i>	<i>sid 32</i>
2.3.2 <i>Lokalisering</i>	<i>sid 36</i>
2.3.3 <i>Arkeologisk evidens</i>	<i>sid 40</i>
2.3.4 <i>Köpenskap</i>	<i>sid 43</i>

2.4 Macellum Magnum	sid 45
2.4.1 Benämning	sid 45
2.4.2 Lokalisering	sid 48
2.4.3 Utseende	sid 52
2.4.4 Köpenskap i Roms macella under första århundradet e.v.t	sid 53
2.5 Vattenförsörjning av Roms macella	sid 56
2.5.1 Macellum	sid 56
2.5.2 Macellum Liviae	sid 56
2.5.3 Macellum Magnum	sid 57
3. DISKUSSION	sid 59
3.1 Varför fanns macellum?	sid 59
3.2 Benämning	sid 60
3.3 Köpenskap	sid 62
3.4 Lokalisering	sid 64
3.5 Utseende	sid 65
3.6 Vattenförsörjning	sid 66
4. KONKLUSION	sid 68
5. LITTERATURFÖRTECKNING	sid 70
6. INTERNETRESURSER	sid 74
7. BILDFÖRTECKNING	sid 74

1. INLEDNING

1.1 Uppsatsens syfte, metod och mål

När man kommer i kontakt med det antika Roms handel brukar man få höra om grönsaksmarknaden Forum Holitorium, boskapsmarknaden Forum Boarium, svinmarknaden Forum Suarium, med flera. Man hör även om de stora spannmålsmagasinen, *horreae*, och det mesta av studierna kring Roms handel tenderar att behandla varor, handelsvägar och ekonomin i en helhet. Mer sällan hör man talas om macellum. Ett macellum var i det antika Rom en marknadsbyggnad. Den hade distinkta skillnader från de mer ordinära marknaderna.¹ Innan jag var i Pompeji med den arkeologiska kursen vid Svenska Institutet i Rom under vårterminen 2011, hade jag endast hört ordet macellum ett fåtal gånger, och inte reflekterat något över det. Handel, folkliv och topografi har alltid varit intressant för mig, men området har känts väldigt stort och komplicerat att hantera. Med denna studie av macellum är min förhoppning att kunna göra ämnet mer hanterbart och överskådligt. Macellum var en specifik byggnad för ett specifikt ändamål, handel, och att framföra detta tillsammans med de antika författarnas vittnesmål anser jag vara en viktig del av antikforskningen då det kommer att ge en mer levande bild av Roms handel och folkliv.

I uppsatsen kommer att de olika macellas topografiska läge i staden Rom undersökas, med dess förhållande till akvedukter och andra monument i staden. Ingen vikt kommer att läggas på hur de var placerade i förhållande till stora vägar, såsom Via Appia, Via Tiburtina, Via Ostiensis och Via Flaminia. Inriktningen är först och främst Roms topografi, och i denna uppsats känns det för stort att även behandla vägnas förhållande till Roms macella. Detta är något som kommer att behandlas vid ett senare tillfälle då jag kommer fortsätta min forskning inom ämnena Roms topografi och handel.

De olika topografiska förutsättningarna kommer att undersökas, och förstärkas med antika källors vittnesmål om macella. Detta gör jag för att försöka närma mig livsföringen i Rom och för att ge en så levande bild som möjligt om vad som försiggick i byggnaden.

¹ De som med ett samlingsnamn kallas för *fora venalia*.

Det finns en övergripande studie om macella av Claire De Ruyt (1983) som jag kommer att utgå från och som även ger källreferenser till de antika källorna och till den arkeologiska kunskap som fanns vid tiden för hennes undersökningar. De Ruyts syfte var att bygga en så komplett helhetsbild som möjligt från alla till buds stående källor. När hon gör detta tenderar hon att tänja på vittnesmålen, och min metod består bland annat i att gå igenom detta material igen och kritiskt ta ställning till de källor De Ruyt och andra författare behandlar.

Många källor talar om macellum i Rom. Då jag endast har grundläggande kunskaper i latin, och ytterst få i grekiska, kommer jag till största delen förlita mig på de översättningar som gjorts. De källor som kommer att användas är av olika typ: Litterära texter från 200-talet f.v.t till 1500-talet, administrativa texter, epigrafiska texter, den antika marmorplanen (200-talet e.v.t) över Rom och senare kartmaterial. Det finns en stor skillnad i vad källorna säger säkert och vad som är sådant som kan antas och som oftast har accepterats, som av De Ruyt. Ett exempel är bruket av ordet macellum, platsens lokalisering, datering, platsens utseende och funktion. Min ambition är även att lägga till ny kunskap som tillkommit efter De Ruyts studie i början av 1980-talet. Målet är att försöka skilja dessa typer av evidens och sedan diskutera våra förutsättningar att nå förståelse av macellum-institutionen. Källorna har därför kategoriserats och presenteras i det följande under rubrikerna: definition i källorna, de äldsta omnämningarna av macellum i Rom, byggnad med visst utseende, lokalisering, köpenskap och folkliv. Citaten ur de antika källorna förekommer på mer än en plats i uppsatsen, därmed är de numrerade för att underlätta att gå tillbaka och finna dem i texten.

De topografiska lägena av de olika macella i förhållande till vattenförsörjning kommer att diskuteras. Då det gäller tidsaspekten kommer det inte att sättas några direkta begränsningar, utan jag kommer att försöka datera byggnaderna och sätta dem i ett större sammanhang. I det arbetet används även efterantika och medeltida litteratur. Källorna som används är därför vida spridda över tid.

I första hand kommer arbetssättet vara att studera De Ruyts antaganden. Dessa kommer sedan att undersökas av mig, och min förhoppning är att komma med nya tolkningar på hennes undersökningar och slutsatser. Kartor kommer att vara en essentiell del av studierna.

1.2 Problemställning

Frågeställningar jag kommer att arbeta med är: Varför finns macellum? Vilken köpenskap fanns här? Hur många andra platser för köpenskap som inte kallades macellum, men vars strukturer liknar dem, fanns det? Sålades det samma varor där? Vilken särart hade macellum?

Underordnade frågeställningar som kommer tas upp är följande:

Var placerade man dem, och varför just där? Är det en konsekvens av hur staden växer? Har det ett samband med akvedukter? Var vattenförsörjning en essentiell del av macella? Var tholos till för att kyla fisken som man antagit såldes i macella, eller var den till för att ge svalka? Är macellas utformning, med tholos och vatten, i första hand bestämd av byggnadens funktion eller av representativa intentioner? Kan vi närma oss människorna och livsföringen i antikens Rom genom de antika källorna och arkeologi?

De antika benämningarna på Roms macella är något oklara. Alla kan omnämnas som macellum. I det följande används namnet Macellum för det äldsta Macellum. Ett ytterligare, senare Macellum benämns traditionellt i forskningen Macellum Liviae, och inte mindre än åtta andra, varav flera närbesläktade namn förs fram i senantika och efterantika källor. Ett tredje Macellum benämns Macellum Magnum i källorna.

3. Topografisk helhet

På kartan över Rom nedan (Fig.1, s.8) har jag märkt ut de möjliga positionerna av de olika macella som diskuteras i uppsatsen, så den topografiska bilden är någorlunda klar innan jag går vidare.² De är inringade på bilden, och ingen hänsyn har tagits till deras orientering i stadsbilden, utan endast till det område där de var belägna. Den republikanska stadsmuren är märkt med rött, den aurelianska i svart.

² Kartan, hämtad från Wikimedia, är egentligen avsedd att visa de olika portarna i den republikanska stadsmuren.

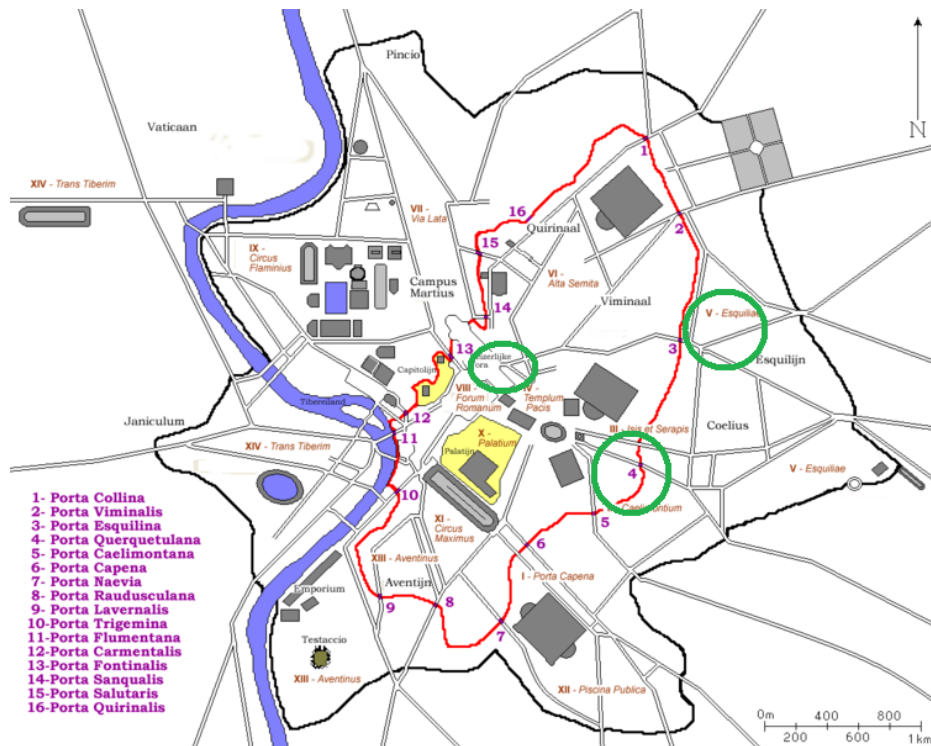


Fig. 1: Karta över Rom med den republikanska stadsmuren i rött, den aurelianska i svart, och macella inringat i grönt.

1.4 Forskningshistorik

1.4.1 Forskning om Roms topografi

Då det gäller staden Roms topografi har det skrivits och forskats i ämnet i över 100 år.

En av de första stora topograferna var Henri Jordan (1833-1886), som mellan 1870-1885 skrev sitt omfattande verk *Topographie der Stadt Rom im Altertum*.

Från första hälften av 1900-talet möter vi bland annat Giuseppe Lugli (1890-1967), som 1946 gav ut sin *Roma antica: il centro monumentale*. Ett annat verk från denna tid som behandlar Roms topografi, och som jag kommer att använda mig av i denna uppsats är Roberto Valentini & Giuseppe Zucchettis *Codice topografico della città di Roma* (1942).

Ytterligare en av de första topograferna, och kanske en av de mer kända, var Rodolfo Lanciani (1845-1929) som arbetade fram en detaljerad karta över Rom, *Forma Urbis Romae* där alla då kända

antika byggnader märktes ut. Han genomförde en rad omfattande utgrävningar i Rom, bland annat den av Macellum Liviae som det kommer att redogöras för i kapitel 2.3. Hans verk publicerades 1893 och används, trots sin ålder, än idag. Lanciani skrev även *'Storia degli scavi di Roma'* (1903) som jag även kommer att använda mig av i uppsatsen.

Under 2000-talet har vi (hittills) Emilio Rodriguez-Almeida som har undersökt Monte Testaccio, och gett ut *'Forma Urbis Marmorea'* (2003) där han visar de fragment av marmorkartan från 200-talet som hittills var funna. Ett av fragmenten kommer att användas i denna uppsats; det som avbildar ett macellum. Det har tolkats som att byggnaden på fragmentet avbildar Macellum Magnum, men detta är dock ännu ej helt fastställt.³

'A topographical dictionary of Ancient Rome' av Platner & Ashby utkom 1929, och kom att vara standardverket för studier av den romerska topografin i över 60år. Den beskriver byggnader och monument i Rom, både de som fortfarande är synliga och de som det inte längre finns några fysiska spår efter, och även källor som refererar till dem. Detta verk ersattes i sin tur av Lawrence Richardsons *'A new Topographical Dictionary of Ancient Rome'* som gavs ut 1992. Richardson använder sig av Platner & Ashby som bas för sitt verk, men tillsätter även ny information som kommit under de 62år som skiljer de båda åt. En något störande detalj, som jag inte har någon som helst förståelse för, är att man inte finner en översiktlig karta över Rom i detta lexikon.

Mellan 1993 och 2000 kom *'Lexicon Topographicum Urbis Romae'*. Det är ett uppslagsverk som tar upp alla de fysiska strukturerna i det antika Rom, även en del kristna, både de som överlever arkeologiskt, men även de som endast beskrivs eller nämns av litterära, numismatiska och epigrafiska källor. En av styrkorna med detta utomordentliga verk i fem volymer, är de illustrationer, tagna från nyligen utförda studier, som finns med i varje.

Filippo Coarelli, som är en av de ledande topograferna i vår tid, har gett ut ett antal ytterst väldokumenterade och tolkande verk för specifika delar av Rom, som till exempel *'Il foro Romano'* (1985), *'Il foro Boario'* (1988) och *'Il Campo Marzio'* (1997). Hans *'Guida di archeologica di Roma'* som gavs ut första gången 1974. Coarelli går systematiskt igenom varenda känd liten del av de specifika

³ Se formaurbis.stanford.edu för mer info.

områdena, diskuterar dem och sätter dem i en väl genomförd och förståelig helhetsbild, och är fortfarande en av de mest använda handböckerna i romersk topografi.

Då det gäller området runt Forum Romanum, gav James C. Anderson Jr. 1983 ut sin *The Historical Topography of the Imperial Fora*. Innan honom fanns inget lika omfattande verk om kejsarfora. Han baserar sin text dels på antika källor, men även på arkeologiska undersökningar. Oturligt nog, för honom, startade nya undersökningar ett par år senare, som gav nytt ljus över områdets topografi. Han behandlar de republikanska strukturerna, följt av fem kapitel som täcker Caesars, Augustus, Nerva, Trajanus och till sist Forum Pacis. I det första kapitlet försöker han klargöra den annars så oklara bild av hur detta område såg ut under republiken, med bland annat Macellum. Vidare har vi Erik Welins *Studien zur Topographie des Forum Romanum* (1953), och Edoardo Tortoricis (1991) *Argiletum: Commercio, Speculazione edilizia e lotta politica dall'analisi topografica di un quartiere di Roma età repubblicana*, för topografien runt Forum och Subura, mellan vilka det första Macellum var beläget. Tortorici kombinerar topografiska studier med funktionen av området.

För Caelius topografi har vi J.S Rainbird & F.B Sear *A possible description of the Macellum Magnum of Nero*, (1971). De diskuterar olika lokaliseringmöjligheter för Neros macellum.

Diane Favros *"The Urban Image of Augustan Rome"* (1996) beskriver Rom under tidig kejsartid, då staden genomgick en förändring och fick sin monumentala form. Favro försöker att återskapa hur staden såg ut under Augustus, och hur romarna själv kan ha uppfattat den urbana miljön. Hon avstår från att beskriva staden ur en arkitektonisk synvinkel i formella termer och betonar istället hur Augustus Rom upplevdes av dem som bodde där. Hon arbetar även, tillsammans med andra forskare på UCLA, med att tillverka digitala 3Dmodeller av Rom.

1.4.2 Forskning om macella

I sin bok *Macellum – marché alimentaire des Romains*, som publicerades 1983, ger Claire De Ruyt oss grunddragen för macellums ursprung och för den utformning byggnaderna kom att få. Hon ger oss en grundlig genomgång av alla de macella som man kände till vid tiden för hennes forskningsgärning, i början av 1980-talet. Detta omfattande verk är det enda i sitt slag till dags dato. Macellumbyggnader

nämns i andra verk, men har aldrig satts i ett större sammanhang som i De Ruyts verk. Av just denna anledning kommer mycket av presentationen i uppsatsen bygga på De Ruyt, dock med både medhåll och kritik.

N. Nabers disputerade 1967 med sin avhandling '*Macella: a study in roman archeology*' vid Princeton University, men verkar aldrig ha publicerat sin text och den är på grund av detta svår att få tag i.

För Macellum Magnum har vi den tidigare nämnda J.S Rainbird & F.B Sear '*A possible description of the Macellum Magnum of Nero*', (1971).

Har vår kunskap utvecklats efter De Ruyt? Som jag redan nämnt är hennes verk det enda i sitt slag om just macellum, och inget annat har kommit efter det. Man kan dock, genom att studera nya topografiska lexikon, se att kunskapen om macella i Rom har ökat.

1.4.3 *Forskning om vattenförsörjning*

Då det gäller Roms vattenförsörjning har det skrivits åtskilliga verk. Främst om akvedukter, och dessa innehåller oftast teknikaliteter, som till exempel Trevor Hodge's '*Roman Aqueducts & Water Supply*', Esther Boise Van Demans '*The building of Roman aqueducts*' och Christer Bruuns '*The water supply of ancient Rome: a study of Roman imperial administration*'. Vi har även Thomas Ashby som 1935 gav ut '*The aqueducts of Ancient Rome*'. Dessa går alla igenom den romerska vattenförsörjningen systematiskt och grundligt. De är värda att nämna här, men kommer inte att användas i uppsatsen på grund av att perspektivet är det tekniska. Jag kommer att använda mig av Peter J. Aichers '*Guide to the aqueducts of Rome*', då den ger en god lättöversiktlig bild av akvedukterna och deras sträckning i Roms topografi.

1.4.4 *Antika källor*

De flesta av de antika källor jag kommer att använda mig av i uppsatsen är från de två sista århundradena innan vår tideräknings början, såsom Plautus, Cicero, Horatius, Varro, Livius, Ovidius och Terentius. Efter dessa har vi Plinius, Martialis, Manilius, Suetonius, Dio Cassius, Apuleius, och

Juvenalis. Dessa författare skriver vitt skilda texter; retoriktexter, komedier, satirer, historia och epigrammer. Gemensamt för alla dem är att de nämner vardagsföreteelser, och platser i staden Rom som är intressanta och väsentliga för frågeställningen i min uppsats. Då jag citerar Dio Cassius kommer jag, på grund av mina bristfälliga kunskaper i grekiska, endast använda mig av den engelska översättningen. För inskrifter kommer CIL, '*Corpus Inscriptionum Latinarum*', att användas.

Jag kommer även att använda mig av '*Liber Pontificalis*', en påvlig krönika och en av de mest värdefulla källorna för utvecklingen Roms topografi och de platser jag undersöker. Regionkatalogerna, '*Notitia & Curiosum*', som skrevs ner på 300-talet kommer att användas för beskrivningar av topografin i staden.

En annan viktig källa för Roms topografi, om än något fragmentarisk är marmorkartan från 200-talet, *Forma Urbis*. Stanford University, som arbetar med fragmenten i projektet Stanford Digital Forma Urbis Romae Project, har under senare tid lyckats att placera in ett antal mindre bitar på sin plats på kartan. En av dessa avbildar en byggnad med texten MACELLUM intill (Fig.18, s.52). Jag kommer även att använda mig av andra fragment som kan tänkas avbilda kommersiella strukturer. Även ett antal sammanhängande fragment, från området Fagutal i Rom, kommer att användas som illustration.

För kapitlet om Roms vattenförsörjning kommer jag endast använda mig av Frontinus '*De aquaeductu urbis Romae*'. Detta verk skrevs under första århundradet efter vår tideräknings början.

2. KÄLLORNA OM ROMS MACELLA

2.1 Definition

2.1.1 De äldsta omnämningarna av ett macellum i Rom

De tidigaste litterära bevisen som De Ruyt för fram för användandet av ordet macellum finns hos Plautus (254 f.v.t – 184 f.v.t) och Terentius (195 f.v.t – 159 f.v.t). Plautus skriver i *'Pseudolus'* (citat I) hur huvudpersonen går till macellum för att se om han kan få ett bra pris på fisk. Terentius skriver i *'Eunuchus'* (citat II) hur ett sällskap kom fram till macellum. Vi kan således säga med säkerhet att det fanns ett macellum i Rom från åtminstone den senare halvan av 200-talet f.v.t. Vi vet att ordet macellum fanns, men vi vet inte vad det exakt betydde.

I. *“Ego eo in macellum, ut piscium quidquid ibist pretio praestinem”*

(Plaut. *Pseud.* 169)

“I’m going to market myself and see what sort of bargain I can strike on any fish they have”

II. *“dum haec loquimur, interea loci ad macellum ubi adventamus, concurrunt laeti mi obviam cuppedenarii omnes, cetarii, lanii, coqui, fartores, piscatores, quibus et re salva et perdita profueram et prosum saepe”*

(Ter. *Eun.* 255-258)

“in the course of this conversation we arrived at the market. Everybody ran up delighted to see me, the fishmongers, the butchers, the cooks, the poulterers, the spratsellers, men who had profited by me in good times and in bad times and often still do”

2.1.2 Byggnad eller plats med visst utseende

Det finns en rad antika författare som nämner macellum. I deras texter kan man få en bild av hur det kunde se ut på insidan av byggnaden. Med undantag för de två citat av Cicero (citat V och VI) som nämner ingångarna till Macellum, har jag inte funnit några källor som nämner hur byggnadens yttre såg ut.

Marcus Terentius Varro (116 f.v.t - 27 f.v.t) nämner Macellum i en passage ur *'De Lingua Latina'* (citat III), och även att en tjuv vid namn Macellus ska ha gett sitt namn åt marknadsbyggnaden. Man kan

även läsa *"ibi fuerit hortus"*, att det fanns en trädgård där. En trädgård i Macellum. Funktionen kan ha varit representativ, men det är heller inte osannolikt att man hade mindre odlingar där, som olika örter och grönsaker. Varro nämner även *"haec omnia posteaquam contracta in unum locum quae ad victum pertinebant et aedificatus locus"*, att alla de saker som bidrog till människors levebröd var samlat på en plats. Det är möjligt att han här talar om mindre marknadsplatser, eller enstaka handlare, och att de hade samlats i en separat byggnad.

III. *"Haec omnia posteaquam contracta in unum locum quae ad victum pertinebant et aedificatus locus, appellatum Macellum, ut quidam scribunt, quod ibi fuerit hortus, alii quod ibi domus furis, cui cognomen fuit Macellus, quae ibi publice sit diruta, e qua aedificatum hoc quod vocetur ab eo Macellum"*

(Varro, *Ling.* 5.147)

"After all these things which to pertain to human sustenance had been brought into one place, and the place had been built upon, it was called a Macellum, as certain writers say, because there was a garden there; others say that it was because there had been there a house of a thief with the cognomen Macellus, which had been demolished by the state, and from which this building has been constructed which is called from him a Macellum"

De Ruyt nämner även att det är genom Varro vi vet att Macellum hade en tholos, och hon refererar till ett förlorat verk som jag ej kunnat finna.⁴ Hon citerar dock passagen i sitt verk och i den kan man läsa om *tholum macelli*, om macellums tholos (citat IV). Detta är, enligt De Ruyt, den tidigaste indikationen vi har på en tholos i macellum.⁵

Richardson nämner också att Varro skriver om att Macellum hade en tholos, men refererar till en helt annan passage och som jag ej heller funnit, *'ap Non' 719L*.⁶

IV. *"Pater divum trisculum fulmen igni fervid actum mittat in tholum macelli"*

(Varro *Sat.Men.* 23)

"Må gudarnas fader sända den trippla blixten med brännande eld på marknadens tholos"

⁴ De Ruyt 1983, s 161; Hon refererar till Varro *Sat.Men.* 23, och nämner citatet.

⁵ De Ruyt 1983, s 161.

⁶ Richardson 1992 s.v. Macellum. Även är ett förlorat verk och endast bevarat i fragment. Non vedi!

⁷ Översättning av Moa Ekbohm, doktorand i latin, Uppsala Universitet.

Även hos Cicero (106 f.v.t. – 43 f.v.t.) kan vi till viss del utläsa ett macellums utseende, och med hänsyn till dateringen av honom bör vi anta att det är Roms äldsta macellum, Macellum, som han talar om. Han nämner Macellums *fauces* i två passager (citat V och VI). *Fauces* är ett generellt ord för ingång i latinet.

- V. *”Tum Naevius pueros circum amicos dimittit, ipse suos necessarios ab atrius Liciniis et a faucibus macelli corrogat, ut ad tabulam Sextiam sibi absint hora secunda postridie”*
(Cic. *Quinct.* 6.25)

”Then Naevius sent his slaves round to all his friends, got together his acquaintances from the Licinian halls and the entrance to the market by his own efforts, and invited them to meet him at the counting house of Sextius at the second hour of the following day”

- VI. *“O miserum, o invidiosum offensumque paucorum culpa atque indignitate ordinem sanatorium! Albam Aemiliam sedentem in faucibus macelli loqui palam vicisse Verrem, emptos habere indices, alium HS cccc, alium HS D, quem minimo ccc!”*
(Cic. *Verr.* 2.3.145)

“How the misconduct of a few unworthy senators has afflicted the whole order, and brought it unpopularity and discredit! Aemilius Alba sits at the entrance to the provision-market, and talks openly about how Verres has won the day – how he has bought the judges, paying £4000 for one, £5000 for another, £3000 for the cheapest!”

En annan källa för ett macellums utseende är marmorkartan, Forma Urbis, från 200-talet. Det finns ett bevarat fragment som visar texten MACELLUM och en del av en byggnad (Fig.18, s.52). På den kan man se en rad butikslokaler som öppnar upp sig mot en central gård, eller öppen plats. Man kan även se åtminstone tre ingångar. Det finns även, på andra fragment av marmorkartan, strukturer som påminner om macella (Fig. 2 och 3 ,s.17-18). De visar en central gård omgiven av tabernae, butikslokaler. Dock är marmorkartan inte tydlig med ingångar till tabernae, och det får man ha i åtanke då man studerar fragmenten.

2.1.3 Macellum som arkeologisk struktur

Av de macella De Ruyt undersökt, kan man konstatera att det inte finns någon större variation i utseendet. Formen är oftast rektangulär. Mitt på innergården befinner sig oftast en rundbyggnad, *tholos*, eller en rektangulär bassäng. Längs med sidorna finns tabernaelokalerna, och dessa öppnas upp

mot byggnadens centrala del. Det finns även exempel på, som till exempel i *Macellum Liviae*, på dubbla rader av *tabernae*, där de yttersta öppnades upp mot gatan utanför.⁸ Enligt De Ruyts undersökningar kan det även vara möjligt att en del *macella* hade två våningar.⁹

I den centrala delen av de flesta *macella* fanns den rundbyggnad, *tholos*, som nämndes ovan. I undersökningar av *macella* har man i många fall funnit rester av vattenledningar som ledde fram till rundbyggnaden, vilket tyder på att det även fanns en central vatteninstallation.¹⁰ I Pompeji har man funnit rester av fiskfjäll och fiskben i vattenledningarna, och detta har tolkats som att det var i *tholos* bassäng man höll fisken som sedan skulle säljas, eller att man tvättade av fisken här och sedan sålde den. I litteraturen verkar de flesta forskare tala om den centrala vatteninstallationen som *tholos*. Detta omnämnande är generaliserande och delvis felaktigt, då *tholos* först och främst benämner en byggnad. *Tholos* kan ha fått en annan funktion i Roms *macella*. Romarna kan ha adapterat den grekiska *tholos* och lagt till element som till exempel vatten, för att passa sitt syfte. Varro är den enda som nämner *tholos* i ett *macellum*, och vi finner inget annat ord för en eventuell vattenfunktion i *macellum*.

2.1.4 *Forma Urbis*

De fragment av *Forma Urbis*, marmorkartan över Rom från början av 200-talet e.v.t., som man funnit visar förmodligen spridda byggnader över hela Rom. På många av dem kan man se strukturer som traditionellt skulle identifieras och tolkas som *tabernae*. Om vi antar att fragmenteten visar skilda delar av Rom, då kan vi även anta att dessa *tabernae* fanns på varenda gata i staden. Vad som erbjöds i dessa lokaler vet vi inte. En ansats till tolkning kan göras i jämförelse med Pompeji, där man finner *tabernae* på varenda gata, och där *Macellum* har tolkats ha varit ämnad för försäljning av bland annat kött och fisk, baserat på de fynd av fisk-, får- och oxben man gjort vid undersökningar.¹¹ Man har även funnit rester av fikon, kastanj, plommon, druvor, linser, säd och bröd.¹²

⁸ De Ruyt 1983, s 291.

⁹ De Ruyt, 1983 s 284ff.

¹⁰ De Ruyt 1983.

¹¹ De Ruyt 1983, s 148; Richardson 1988, s 201-202.

¹² Eschebach 1993, s 310.

Det finns ett antal fragment på marmorkartan som visar tabernae runt något som kan tolkas som en central gård, ibland omgiven av en portik. De har inte blivit definierade som macellum, dels för att de inte är namngivna på fragmenten, och dels för att de inte är namngivna i några antika källor. De påminner dock om en typisk macellumstruktur. Följande fragment illustrerar några av dessa strukturer:



Fig. 2: Fragment nr 347, som visar tabernae med ingångar dels utmed en förmodad gata, och dels mot en central gård omgiven av en portik. Längst till höger ser man markeringen för trappa, ett upp och nervänt V, därför finns det anledning att tro att det fanns två våningar i denna struktur.



Fig. 3: Fragment nr165 abd. I det nedre högra hörnet finns en struktur som påminner om ett macellum, med tabernae intill en central gård.

2.2 Macellum

Macellum nämns hos en rad olika antika författare. Jag kommer ta upp en del av de antika källor De Ruyt nämner, med ett par tillägg av passager jag själv funnit. Dock kommer jag att vara mer källkritisk än De Ruyt, i den meningen att jag försöker bedöma om det talas om macellum eller marknadsplatser i allmänhet.

2.2.1 Ursprung

De Ruyt sätter tillkomsten för det republikanska Macellum i samband med att funktionen av de olika handelsplatserna, såsom Forum Holitorium, Forum Boarium, Forum Piscarium etc, samlades i en separat byggnad. Det är möjligt att De Ruyt här syftar på Varros påstående om att Forum Holitorium och Forum Boarium var det äldsta Macellum (citat XIII). Hon nämner sedan att macellum under kejsartid kom att bli specialiserad på de produkter som inte såldes på de andra marknaderna.¹³ De andra marknaderna befann sig oftast på öppna platser, utan permanenta strukturer, medan macellum fick sin monumentala utformning. Den officiella kontrollen av livsmedelsförsörjningen, mått och vikter kan ha varit en del av de anledningar till varför man valde en stängd byggnad för ändamålet, men även som skydd mot bränder, lukt och buller kan ha haft betydelse.¹⁴

Då det gäller ordet macellums ursprung håller De Ruyt med dem som tror att ordet har ett latinskt ursprung.¹⁵

2.2.1 Lokalisering

Den enda egentliga säkra textreferensen av Macellums placering finns hos Varro. I en passage ur '*De Lingua Latina*' (citat VII) kan vi läsa att Macellum var beläget i närheten av Via Sacra och området Corneta.¹⁶

¹³ De Ruyt 1983, s 275-280.

¹⁴ De Ruyt 1983, s 275-280.

¹⁵ De Ruyt 1983, s 230ff.

¹⁶ Corneta var troligen beläget mellan Forum och Subura, se Fig.6, s.24.

VII. *“..ut inter Sacram Viam et Macellum editum Corneta, quae abscisae loco reliquerunt nomen...”*

(Varro, *Ling.* 5.152)

“..just as between the Sacred Way and the higher part of the Macellum are the Corneta ‘Cornel-Cherry Groves’, from corni ‘cornel-cherry trees’, which though cut away left their name to the place”

Även Livius (59 f.v.t – 17 e.v.t) nämner macellum i samband med andra byggnader som var belägna i den nordöstra delen, och strax nordost om Forum. I två passager (citat VIII och IX) listar författaren de byggnader som förstördes i en brand 210 f.v.t., och som återuppbyggdes följande år, bland dessa Macellum. Han placerar Macellum och Forum Piscatorium, på samma ställe, mellan Sette Tabernae, Tabernae Novae, och Regia. Området som anges i källorna är området mellan Argiletum och Via Sacra, som idag upptas av ingången till Forum Romanum, Forum Pacis, Augustus forum, Nervas forum och Via dei Fori Imperiali.

VIII. *“Locaverunt inde reficienda quae circa forum incendio consumpta errant septem tabernas, macellum, atrium regium”*

(Liv. 27.11.16)

“They then contracted for the rebuilding of what had been destroyed by fire around the Forum, namely the seven shops, the market, the Atrium Regium”

IX. *“Interruptit hos sermones nocte quae pridie Quinquatrus fuit pluribus simul locis circa forum incendium ortum. Eodem tempore septem tabernae quae postes quinque, et argentariae quae nunc novae appellantur, arsere ; comprehensa postea privata aedificia – neque enim tum basilicae erant -, comprehensae lautumiae forumque piscatorium et atrium regium”*

(Liv. 26.27.1-4)

“such utterances were interrupted on the night before the Quinquatrus by a fire which broke out in several places at once about the Forum. At the same time the seven shops, which later were five, and the bankers’ offices, now called Tabernae Novae, caught fire; then private houses took fire – for there were no basilicas then , the quarter of the Quarries took fire, and the Fish-market and the Atrium Regium”



Fig. 4: Området nordost om Forum, med Curia Julia längst ut till höger, Basilica Aemilia till vänster, och närmst i bild området där Macellum var beläget.

I en passage ur Horatius (65 f.v.t – 8 f.v.t) ’*Satirae*’ (citat X) nämns macellum tillsammans med Vicus Tuscus och Velabrum, som båda låg på motsatta sidan Forum från Macellum. Han nämner inga platser på den nordöstra sidan. Detta kan relatera till passagen ur Varro som nämns på sid 28 (citat XIII), där han nämner att Forum Boarium och Forum Holitorium var det äldsta macellum, marknadsplatser som faktiskt inte ligger på långt avstånd från Vicus Tuscus och Velabrum, och som enligt Varro var det äldsta Macellum. Horatius nämner i passagen fiskhandlare, fruktförsäljare, fågelhandlare, parfymere, Vicus Tuscus vidriga trängsel, kockar och parasiter.

X. *“hic simul accepit patrimony mille talenta, edicit, piscator uti, panarius, anceps, unguentarius ec Tusci, turba impia vici, cum scurries fartor, cum Velabro omne macellum mane domum veniant”*

(Hor. *Sat.* 2.3.225-236)

“this man, soon as he received his patrimony of a thousand talents, decreed, in praetor-fashion, that fishmonger, fruit-seller, fowler, perfumer, the Tuscan Street’s vile throng, cook and parasites, the whole market and Velabrum, should come to him next morning”

2.2.3 Arkeologisk evidens

Mellan 1985–1986 grävdes ett stort område belagt med peperino ut bakom Basilica Aemilia (Fig.4, s.21). Området var omgivet av kolonnbasier och med samma orientering som basilikan, och dateras till slutet av 200-talet – början av 100-talet f.v.t.¹⁷ Byggnaden visade en ombyggnadsfas från augusteisk tid. Denna ombyggnadsfas kan relatera till en ombyggnad av Basilica Aemilia, uppförandet av Caesars forum 34 f.v.t eller ombyggnaden av Curia Julia, 14 f.v.t.¹⁸ De arkeologiska bevisen vi har idag stöttar alltså Varros och Livius beskrivningar av området (citat VII, VIII, IX).¹⁹

Man fann även resterna av en cirkulär byggnad, som med största sannolikhet är en tholos.²⁰ Enligt de arkeologiska undersökningarna hade området en bredd av 100m. Djupet är inte klarlagt, men förmodligen sträckte den sig över hela det område som senare skulle upptas av Nervas Forum Transitorium och Vespasianus Forum Pacis. Undersökningar under Forum Pacis avslöjade inte mycket om själva byggnades utseende, men säkert är att den byggdes i opus quadratum, i tuff precis som den samtida Basilica Aemilia,²¹ och med golvbeläggning i peperino (Fig.5, s.23). Utgrävningarna har även fört i ljuset en *porticus absidata*,²² och rester av tabernae från julio-claudisk till tidig flavisk tid.²³ Man fann även keramik under utgrävningarna på 1980-talet, mest vinamforor från Syrien, Palestina och Egeiska havet.²⁴

¹⁷ Tortorici 1991, s 37.

¹⁸ *LTUR* s.v. Macellum, Curia Julia, Basilica Aemilia.

¹⁹ Varro, *Ling.* 5.152; Liv. 27.11.16; Liv. 26.27.1-4.

²⁰ Tortorici 1991, s 43; Tyvärr har jag ej lyckats finna denna på någon plan.

²¹ De Ruyt 1983, s 161.

²² En portik med absid bakom; Inte heller denna har jag lyckats finna på någon plan.

²³ Tortorici 1991 s 45.

²⁴ Tortorici 1991 s 46. Tortorici nämner dock inte någon datering av dessa amforor.



Fig. 5: Golvbelägning i Macellum.



Fig. 6: Plan över Forums nordöstra område och Macellum, som här verkar beteckna ett område, inte en byggnad. På planen finns även Forum Piscatorium, Forum Cuppedinis och fauces macelli med.

Enligt Livius var det Marcus Fulvius Nobilior som lät bygga upp Basilika Aemilia på nytt efter branden 210 f.v.t. I följande passage (citat XI) kan vi läsa *"et forum piscatorium circumdatis tabernis quas*

vendidit in privatum". De Ruyt har tolkat Forum Piscatorium att vara samma som Macellum,²⁵ och menar att affärslokalerna i Macellum såldes, eller hyrdes ut till köpmännen. Macellum nämns inte i texten, och Livius bör ha syftat på tabernae som var belägna runt och i närheten av den fiskmarknad som antas var placerad här innan Macellum uppfördes.

XI. *"M Fulvius plura et maioris locavit usus: portum et pilas pontis in Tiberi, quibus pilis fornices post aliquot annos P Scipio Africanus et L Mummius censores locaverunt imponendos; basilicam post argentarias novas et forum piscatorium circumdatis tabernis quas vendidit in privatum; et porticum extra portam Trigemina, et aliam post navalia et ad fanum Herculis et post Spei ad Tiberim et ad aedem Apollinis Medici"*

(Liv. 40-51.4-6)

"M Fulvius contracted out more works and works of greater use: a port and pillars of a bridge over the Tiber; P Scipio Africanus and L Mummius as censors contracted for putting the arches on these pillars several years later; a basilica behind the new banks and a fish market, with shops all around which he sold to private owners; and a porticus just outside the Porta Trigemina, and another behind the shipyard and next to the shrine of Hercules and behind the temple of Spes on the Tiber, and next to the Temple of Apollo Medicus"

²⁵ De Ruyt 1983, s 161-162.



Fig. 7: Plan över undersökta delar av området nordöst om Forum. Svarta linjer visar undersökta strukturer.

De fauces som nämns av Cicero (citat V och VI) kan vara smala gränder, eller ingångar, som leder till de centrala delarna av Macellum, som De Ruyt visar var förekommande i andra macella vid denna tidpunkt och under tidig kejsartid.²⁶ På Tortoricis plan (Fig.6, s.24) är fauces placerat strax öster om Basilica Aemilia. Dessa fauces verkar dock inte vara ingångar till en specifik byggnad, eftersom Macellum på denna plan verkar avse ett område eller en marknadsplats.

De Ruyt nämner två olika bränder, den år 14 och den stora branden år 64, som kan ha förstört Macellum. Ett annat macellum byggdes av Nero på Caelius år 59, och var redan i bruk vid den stora branden. Kanske ursäktade detta att låta bli att återuppbygga Macellum.²⁷

²⁶ Cic. *Quinct.* 6.25; Cic. *Verr.* 2.3.145 ; Faoes macelli finns att se i Fig.6, s.24, öster om Basilica Aemilia; De Ruyt 1983, s 162.

²⁷ De Ruyt 1983, s 163.

Nyare undersökningar på detta område, mellan Forum och Subura, har visat strukturer som har identifierats som marknadsbyggnader, och dateras till 300-talet.²⁸ Arkeologerna som undersökt platsen tror att den norra och nordvästra delen av Forum Pacis revs för att ge plats åt dessa marknadsbyggnader, som ersättning för de som var belägna på Velia då Maxentiusbasilikan uppfördes. Det finns dock inga belägg för att dessa byggnader är macellumbyggnader, men det visar att köpenskapen återvände till området. Om den någonsin definitivt försvann därifrån.

2.2.4 Köpenskap

Vilken sorts köpenskap bedrevs då i Macellum? Källornas vittnesmål talar klart och tydligt om livsmedel.

I Plautus *'Aulularia'* (citat XII) finner vi en rad olika köttsorter såsom *agninam* (lamm), *bubulam* (nöt), *vitulinam* (kalv) och *porcinam* (fläsk).

XII. *"venio ad macellum, rogito piscis: indicant caros, agninam caram, caram bubulam, vitulina, cetum porcinam, cara omnia."*

(Plaut. *Aul.* 374-375)

"Jag går till marknaden, frågar runt efter fisk: de pekar ut ett par dyra saker; dyrt lammkött, dyrt biffkött, kalvköttet, havsfisken, fläsket: allting dyrt!"²⁹

I Terentius *'Eunuchus'* (citat II) talar han om macellum.³⁰ Om vi antar att han menar marknadsbyggnaden, ej en vanlig marknad, då kan vi koppla fiskhandlare, slaktare, kockar, fågelhandlare och försäljare av lyxvaror.

Varro skriver i *'De lingua latina'* (citat XIII), att den gamla boskapsmarknaden, Forum Boarium, och grönsaksmarknaden, Forum Holitorium, var det äldsta Macellum. I texten finner vi en semantisk osäkerhet. Placeringen verkar ha varit kreaturs- och grönsaksmarknaden mellan Forum och Tibern,

²⁸ Tack till Simon Malmberg för referenser till: Santangeli Valenzani 2000, s 79-82; Rizzo, S., 'Indagini nei fori imperiali', *RM* 108, s 215-244; Santangeli Valenzani, R., 'I fori imperiali nel medioevo e nell'età moderna', i Meneghini, R. & Santangeli Valenzani, R., *I fori imperiali. Gli scavi del Comune di Roma* (1991-2007), Rom, s 115-165. Non vedi.

²⁹ Översättning av Karin W Tikkanen, fil.Dr i latin, Göteborgs Universitet.

³⁰ Ter. *Eun.* 255-258.

medan ordets betydelse här verkar ha betecknat en handelsplats, ingen byggnad. Textbiten *"hoc erat antiquum Macellum"* – *"this was the old Macellum"* ger oss anledning att tro att dessa två marknader, Forum Boarium och Forum Holitorium, var det äldsta Macellum. Att en byggnad skulle varit belägen på denna plats, och innefatta de båda, är dock osannolikt. Avståndet mellan dem är kort, men tillräckligt stort för att en byggnad som innefattade de båda skulle vara omöjlig. Varro syftar troligen på funktionen och understryker, liksom Plautus, att de varor man kunde vänta sig finna i ett macellum var livsmedel.

XIII. *"ubi quid generatim, additum ab eo cognomen, ut Forum Bovarium, Forum Holitorium: hoc erat antiquum Macellum, ubi holerum copia"*

(Varro, *Ling.* 5.146)

"where things of one class were brought, a denomination was added from that class, as the Forum Boarium, the Forum Holitorium: this was the old Macellum, where holera 'vegetables' in quantity were brought"

Varro skriver även, i *'De Re Rustica'* (citat XIV), om fåglar som föds upp i voljärer och göds, innan de slutligen säljs i Macellum.

XIV. *"nutricere saginesque, in macellum ut perveniant"*

(Varro *Re.Rust.* 3.3.4)

"and when they are born to rear and fatten so that they may reach the market"

Juvenalis (60 e.v.t – 130 e.v.t) nämner ett inköp av en stor duva, *"turture magno"*, i det förtjänstjagande macellum (citat XV).

XV. *"Tollere ducem cogitat heredem, cariturus turture magno mullorumque iubis et captatore macello"*

(*Juv. Sat.* 6.39)

"He intends to raise a darling heir, though he'll be depriving himself of those large turtle doves and bearded mullets and the fortune-hunting meat market"

I Plinius (23 e.v.t - 79 e.v.t) *'Naturalis Historia'* (citat XVI) finns en passage som nämner macellum. I översättningen finns dock inte ordet macellum med. Det som kan menas med texten är att en trädgård var plebejernas macellum, att de inte hade möjlighet att handla i Macellum utan fick odla sin

mat själva, eller köpa direkt från odlarna. Eller kan det vara den hortus som tidigare nämnts i citatet av Varro (citat XIII) som det berättas om i passagen.

XVI. *”ex horto plebei macellum, quanto innocentiore victu!”*

(Plin. HN. 19.19.52)

“at Rome at all events a garden was in itself a poor man’s farm”

En del antika författare, mest moralister och satiriker, protesterade mot överdrifter och hänsynslöst spenderande i macellum, bland annat mot den stora mängd fisk som såldes där. Horatius (citat XVII) skriver att det är en monstruös synd att spendera 3000 på fiskmarknaden. I citatet nämns macellum, men i översättningen har macellum blivit *”the fish market”*.

XVII. *“immane est vitium dare milia terna macello Angustoque vagos piscis urgere cantino”*

(Hor. Sat. 2.4.76-77)

“it is a monstrous sin to spend three thousand on the fish market, and then to cramp those sprawling fishes in a narrow dish”

Förutom citaten ovan nämner texterna som explicit talar om macellum sällan vad som såldes på platsen. De flesta antika texter som nämner macellum, från republiken och tidigt kejsartid, nämner varken grönsaker eller andra produkter i macellum. Hos Varro (citat XIII) kan vi utläsa att marknaden Forum Holitorium sålde mat innan uppförandet av den byggnad som kom att kallas Macellum.³¹ Denna marknad var grönsaksmarknaden i Rom. I texten nämner Varro även kreatursmarknaden Forum Boarium, och det korta avstånd mellan de två kan även betyda att de ingick i en större marknadsplats, vilken möjligen skulle ha kunnat kallas macellum.

De vinamforor från Syrien, Palestina och Egeiska havet man funnit vid undersökningar av Macellum tyder på handel med vin. Detta är dock inget som jag funnit några belegg för i textkällorna.³²

2.2.5 Omnämningen av köpenskap i området runt Macellum

Enligt De Ruyt finns det äldsta omnämningen av Macellum i Plautus komedier.³³ I den specifika passagen hon refererar till (citat XVIII) förekommer inte ordet macellum, dock kan man utläsa vilken

³¹ Varro, *Ling.* 5.146.

³² Som nämndes i not 24, verkar dessa ej ha daterats av Tortorici.

köpenskap som fanns intill Forum. Plautus nämner fiskhandlare som säljer gammal fisk, vars stank driver folk från pelargången ut till Forum.

XVIII. *“tum piscatores qui praebent populo pisces foetidos, qui advebentur quadrupedanti crucianti cantberio, quorum odos subbasilicanos omnis abigit in forum”*

(Plaut. *Capt.* 816)

“then the fishmongers that travel around on a jogging, jolting gelding and offer folk stale fish so strong it drives every last loungee in the arcade out into the forum”

Varro nämner även att det i Corneta, det vill säga i samma område där han placerar Macellum i citat IX, fanns en marknad benämnd Forum Cuppedinis,³⁴ ”lyxmarknaden” eller ”girighetsmarknaden”. ”*Ubi variae res*” står det i passagen. Detta kan betyda olika sorters livsmedel, men möjligen andra lyxvaror. De Ruyt menar att Forum Cuppedinis var ett öknamn för Macellum, och att det såldes exklusiva livsmedel, delikatesser där. Nu står det inte något om ett macellum i denna passage. Det vi kan utläsa är att denna lyxmarknad låg i Corneta, i samma område som Macellum, men inte att det är Macellum.

XIX. *“...ubi variae res ad Corneta Forum Cuppedinis a fastidio, quod multi Forum Cupidinis a cupiditate”*

(Varro, *Ling.* 5.147)

“where things of various kinds were sold, at the Cornel-Cherry Groves, is the Forum Cuppedinis, Luxury Market, from Cuppedium ‘delicacy’, that is, from fastidium ‘fastidiousness’; many call it the Forum Cupidinis ‘Greed Market’, from cupiditas ‘greed’”

2.2.6 Folkliv – andra funktioner än köpenskap i området runt Macellum

Folklivsskildringar i källorna råder det ingen brist på, och de flesta av dem nämner dem i någon form. Plautus berättar, i ’*Captivi*’ (citat XVIII), om fiskhandlarna som reser runt, säljer gammal fisk med en stank så stark att den driver folk ut ur pelargångarna, ut till Forum.³⁵ I en passage ur Plautus ’*Curculio*’ (citat XX) går att läsa var man ska gå för att träffa folk som begår mened, lögnare, tiggare, skökor, rika och ogifta ”slösare”, prutare och medlemmar i ”middagsklubbar”.

³³ De Ruyt 1983, s 159-160

³⁴ Finns även på Fig.6, s.24, öster om Basilica Aemilia och fauces macelli.

³⁵ Plaut. *Capt.*816.

XX. *“qui periurum convenire volt hominem ito in comitium; qui mendacem et gloriosum, apud Cloacinar sacrum; ditis damnosos maritos sub basilica quaerito. Ibidem erunt scrota exoleta quique stipulare solent, symbolarum collators apud forum piscarium”*

(Plaut. *Curc.* 4.465)

“in case you want to meet a perjurer, go to the Comitium; for a liar and a beggart, try the temple of Venus Cloacina; for wealthy and unmarried wasters, the Basilica. There too will be harlots, well-ripened ones, and men ready for a bargain, while at the Fish-market are the members of eating clubs”

Cicero talar i citat V om Naevius, som skickade ut sina slavar för att samla alla hans vänner från Atria Licinia och Macellums fauces, för att de skulle möta honom i Sextius hus vid andra timmen följande dag.³⁶ Han placerar Aemilius Alba (citat VI) vid ingången till Macellum, och nämner hur han berättar för alla hur Verres har köpt domarna, och hur mycket han betalt för dem.³⁷ Macellum var med största sannolikhet en plats där man kunde göra sig hörd, och sedd, av många, och som spelade en roll i det politiska spelet.

Gemensamt för dessa passager är att vi i dem kan utläsa att Macellum nästintill var en knutpunkt, och en naturlig mötesplats med ett rikt folkliv.

³⁶ Cic. *Quinct.* 6.25.

³⁷ Cic. *Verr.* 2.3.145.

2.3 Macellum Liviae

2.3.1 Benämning

Många källor bekräftar att det fanns ett macellum på Esquilinen. Ett av problemen med dess identifiering är namnet. Det benämns vid 9 olika namn. Det behöver nödvändigtvis inte vara samma macellum det talas om, men eftersom namnen är så lika, och alla placerar sitt macellum i samma område, bör vi anta att det rör sig om samma macellum. Bland de källor som nämner ett macellum på Esquilinen är den tidigaste senantik. Nedan listas textställena i kronologisk ordning.

1. Regionkatalogerna *Notitia* och *Curiosum* från 300-talet rapporterar ett *Macellum Liviani* i region V Esquiliae.³⁸
2. *Liber Pontificalis* berättar om byggandet av en basilika under påve Liberius (år 353-366) bredvid *Macellum Libiae*.³⁹
3. En inskrift berättar att *Macellum Liviae* renoverades och byggdes ut under kejsarna Valentinianus, Valens och Gratianus (år 367-375).⁴⁰
4. En inskrift på ett slavkrage (cit. XXIII), daterad till slutet av 300-talet, nämner *Macellum Libiani*.⁴¹
5. Munken Benedict från Soracte skrev på 900-talet om *Macellum Parvum*.⁴²
6. *Liber Politicus* från 1100-talet nämner ett *Macellum Livianum*.⁴³
7. Cavallini nämner *Macellum Liberiae* under 1300-talet.⁴⁴
8. *Macellum Lyviae* nämns från slutet av 1400-talet och början av 1500-talet.⁴⁵
9. Från 1500-talet nämns även ett *Macellum Livianum*.⁴⁶

³⁸ *Notitia & Curiosum*, Regio V, Esquiliae.

³⁹ Valentini & Zucchetti 1942, s 233; De Ruyt 1983, s 166; *Lib .Pont* 1.208.

⁴⁰ CIL 6.1178; *LTUR* s.v. Macellum Liviae

⁴¹ De Ruyt 1983, s 167; Richardson 1992 s.v. Macellum Liviae; *LTUR* s.v. Macellum Liviae; Dessa citerar denna, men refererar ej till CIL.

⁴² Valentini & Zucchetti 1942, s 216.

⁴³ Valentini & Zucchetti 1942, s 216.

⁴⁴ Valentini & Zucchetti 1942, s 32.

⁴⁵ Valentini & Zucchetti 1942, s 222.

⁴⁶ Lanciani 1903, s 243.

Benämningen *Macellum Liviae* uppträder först under andra hälften av 300-talet e.v.t., och det finns bevis, genom regionkatalogerna, för ett *macellum* i regionen redan i början av samma århundrade. Forskningen verkar ha fastnat i just denna benämning, *Macellum Liviae*. De flesta forskare jag studerat verkar, trots den sena evidensen för namnet, vara överens om att detta *macellum* uppkallats efter kejsar Augustus hustru Livia.

Både Favro, Platner & Ashby, Richardson och *LTUR*⁴⁷ nämner att *Macellum Liviae* byggdes av Augustus och dedikerades Livia av hennes son Tiberius 7 f.v.t. Detta bygger på en passage ur Dio Cassius (150 e.v.t – 235 e.v.t) I själva verket säger den endast att Tiberius firade sin triumf och att han, tillsammans med sin moder, uppkallade området efter henne.⁴⁸

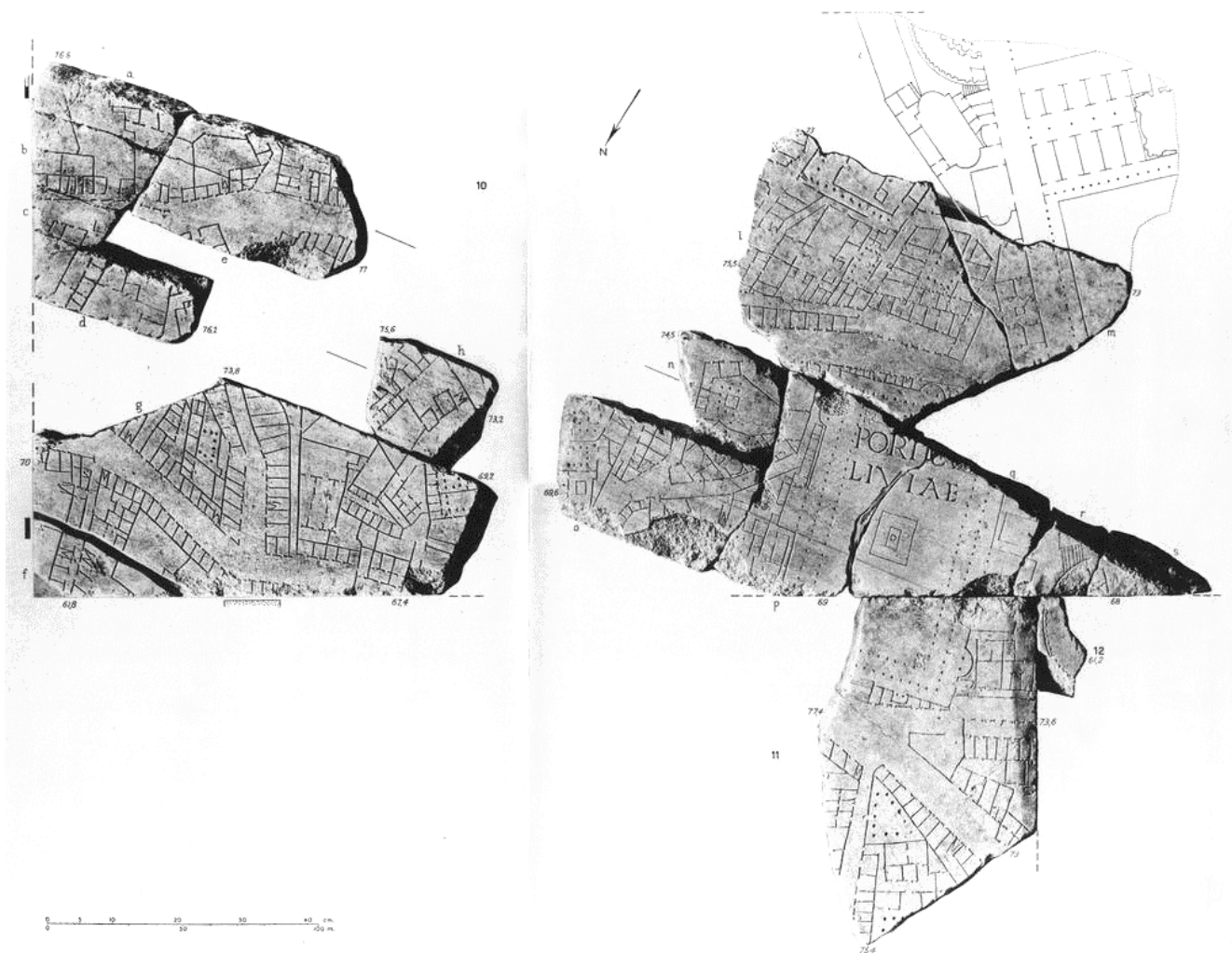
XXI. *”he celebrated his triumph, and in company with his mother dedicated the precinct called the precinct of Livia”*
(Dio Cass. 55.8.2)

Det finns inget i denna passage som nämner *Macellum Liviae*. Den nämner däremot *”the precinct of Livia”*. Det är mer troligt, som De Ruyt även nämner, att det handlar om området på Fagutal där *Porticus Liviae* låg, och som invigdes 7 f.v.t (Fig.8, s.34).⁴⁹ De rester som grävts fram på Piazza Manfredo Fanti, ligger på ett relativt långt avstånd från den plats där *Porticus Liviae* var beläget (Fig.9, s.35). Möjligen på ett för stort avstånd för att räknas till dess *precinct*.

⁴⁷ Favro 1996, s 132; Platner & Ashby s.v. *Macellum Liviae*; Richardson 1992 s.v. *Macellum Liviae*; *LTUR* s.v. *Macellum Liviae*.

⁴⁸ Dio Cassius skrev på grekiska och använder ordet *temenos*, det som översatts till *precinct* av Earnest Cary.

⁴⁹ De Ruyt 1983, s 166-167.



10, 11, 12 - Porticus Liviae - - Thermae Traiani (invasio livia)

Fig. 8: Fragment 10 abcde, 10 f, 10 g, 10 h, 10 i, 101 m, 10 n, 10 opqr, 10 a, 11 och 12 som visar området på Fagutal där Porticus Liviae anses ha varit placerat. Porticus Liviae-fragmentet 11a, tillsammans med de omgivande fragmenten har bidragit till att man lyckats göra en trovärdig placering av byggnaden i staden, på Fagutal.

Att Suetonius (75 e.v.t – 160 e.v.t), såsom De Ruyt anger, skulle ha nämnt Macellum Liviae, som en av de byggnader kejsar Augustus och hans familj lät uppföra i Rom är felaktigt.⁵⁰ De Ruyt refererar till en passage, Suet *Aug.* 28.6, där Suetonius skriver om att Augustus övervägde att återinföra republiken två gånger, att han mottog en stad i tegel och efterlämnade en i marmor, men inget om macellum.⁵¹ I den passage De Ruyt måste ha menat, räknas en rad Augusteiska byggnadsverk upp.

⁵⁰ De Ruyt 1983, s 162-163; De Ruyt refererar till fel passage. Rätt passage är 29.6.

⁵¹ Suet. *Aug.* 28.6; *Urbem neque pro maiestate imperii ornatam et inundationibus incendiisque obnoxiam excoluit adeo, ut iure sit gloriatu marmoream se relinquere, quam latericiam accepisset* – Since the city was not adorned as

Där nämner han uppförandet av ännu ett forum, Gaius & Lucius portik och basilika (intill Basilica Aemilia⁵²), Porticus Liviae, Porticus Octaviae, Marcellusteatern och en del av de byggnader som uppfördes av kejsaren⁵³, men även av andra än kejsaren, såsom Balbusteatern, Taurus amfiteater och alla de byggnader som Marcus Agrippa lät bygga på Marsfältet. Dock inget macellum!⁵⁴



Fig. 9: Karta över dagens Rom, med förhållandet mellan det som Lanciani benämnde Macellum Liviae, nr 1, och Porticus Liviae, 2. (3-Porta Esquilina, 4-Piazza Vittorio Emanuele II, 5-Santa Maria Maggiore. Dessa är endast med för lokaliseringshjälp).

the dignity of the empire demanded, and was exposed to flood and fire, he so beautified it that he could justly boast that he had found it built of brick and left it in marble.

⁵² Förf. Anm.

⁵³ Suet. Aug. 29.6; *...aede Martis Ultoris...templum Apollinis in Palatio...aedem Tonantis Iovis in Capitolio...aede Martis...Forum suum...porticus cum bibliotheca Latina Graecaque – ..Temple of Mars Ultor...Temple of Apollo on the Palatine...Temple of Jupiter the thunderer on the Capitol hill... Temple of Mars... his own Forum... portique with latin and greek library.*

⁵⁴ Suet Aug. 29.6.

Favro nämner Macellum Liviae, tillsammans med Porticus Liviae, som en av de byggnader Tiberius lät uppföra till sin moders ära på Esquilinen.⁵⁵ Hon refererar till en passage ur Plinius 'Naturalis Historia', men då man läser denna handlar den om något helt annat, vin; vilka druvor som är de bästa och om vintillverkning.⁵⁶

Favro nämner även två andra passager; Dio Cassius 55.8.2 som redan nämnts (cit. XXI), och Ovidius (43 f.v.t – 17 e.v.t) 'Ars Amatoria' 1.71 (cit. XXII). Ovidius nämner här "the Livian colonnade", Livias kolonnad, eller portik.

XXII. "Nec tibi vitetur quae, priscis sparsa tabellis, Porticus auctoris Livia nomen habet"

(Ov. Ars. Am. 1.71)

"Nor should you avoid the Livian colonnade which, scattered o'er with ancient paintings keeps it's founders name"

De så kallade bevis De Ruyt och Favro tagit fram är i själva verket helt obefintliga även om, såsom vi skall se nedan, de historiska omständigheterna gör att Augustus skulle passa som byggherre på just denna plats.

2.3.2 Lokalisering

Inskriften på slavkragen som nämndes ovan placeras detta macellum i region III (cit. XXIII) Den berättar om att om man skulle fånga slaven på rymmen, ska han tas tillbaka till sin herre, den briljante mannen Cetugus vid Macellum Libiani i region III.

⁵⁵ Favro 1996, s 132.

⁵⁶ Plin. HN. 14.11; *Vinum omne dulce minus odoratum, quo tenuius eo odoratius. Colores vinis quattuor albus, fulvus, sanguineus, niger. Psithium et melampsithium passi genera sunt suo sapore, non vini, Scybelites vero mulsi in Galatia nascens, et Aluntium in Sicilia. Nam siraeum, quod alii hepsema, nostri sapa appellat, ingenii, non naturae opus est musto usque ad tertiam mensurae decocto; quod ibi factum ad dimidiam est, defrutum vocatur. Omnia in adulterium mellis excogitata; sed priora uva terraque constant – All sweet wine has less aroma; the thinner a wine is the more aroma it has. Wines are of four colours, white, brown, blood-red and black. Psithian and black psithian are kinds of raisin-wine with a peculiar flavor which is not that of wine; Scybelites is a kind of must produced in Galatia, and Aluntium, another, produced in Sicily. Siraeum, by some called hepsema and in our country sapa, is a product of art, not of nature, made by boiling down must to a third of its quantity; must boiled down to only one-half is called defrutum. All these wines have been devised for adulterating with honey; but the wines previously mentioned are the product of the grape and of the soil.*

XXIII. *“Tene me quia fug(i) et revoca me ad domin(um) meu(m) v(irum) c(larissimum) Cetegu(m) im Macellu(m) Libiani regione tertia”*⁵⁷

*“Fånga mig om jag flyr, och ta mig tillbaka till min herre, den enastående mannen Cetegus vid Macellum Libiani i region tre”*⁵⁸

Det macellum som diskuteras ligger då i region III, inte region V såsom Regionkatalogerna rapporterar.⁵⁹ Det har föreslagits två möjliga lösningar på detta problem:

- Cetegus hus var beläget i den tredje regionen, nära gränsen till den femte, och där låg även Macellum Liviae. Frasen *”im macellum”* i akkusativ bör förstås som *”i grannskapet runt macellum”*.
- Mellan år 300-600 använde man den gamla augusteiska regionindelningen tillsammans med en ny indelning, den kyrkliga. Den tredje regionen i det nya systemet omfattade faktiskt den femte i Augustus 14 regioner. Alltså, Macellum Liviae kunde vara beläget i båda dessa regioner.⁶⁰

⁵⁷ De Ruyt 1983, s 167; Richardson 1992 s.v. Macellum Liviae; *LTUR* s.v. Macellum Liviae; Dessa citerar denna, men refererar ej till CIL.

⁵⁸ Fritt översatt av författaren.

⁵⁹ Se ovan lista över omnämmanden, nr 1.

⁶⁰ De Ruyt 1983, s 167.



Fig. 10: De möjliga placeringarna för Macellum Liviae som behandlas i texten nedan.

1-Piazza Manfredo Fanti (Lancianis Macellum Liviae), 2-Piazza Vittorio Emanuele II (Alexander Severus nymfeum), 3-Porta Esquilina, 4-Santi Vito Modeste e Crescenzia, 5-San Antonio, 6-Sant Eusebio.

Olika källor från medeltid och renässans levererar fler indikationer på platsen för Macellum Liviae, och även fler namn:

- I *'Chronicon'* av Benedict av Soracte (900-tal), sägs kyrkan Sant Eusebio på Esquilinen vara *"iuxta macellum parvum..."* det vill säga i närheten av "det lilla macellum".⁶¹ Kyrkan Sant Eusebio har sin fasad mot Piazza Vittorio Emanuele II (Fig.10, s.38). Det macellum som kallas *parvum*, troligen i motsats till Macellum Magnum som jag återkommer till längre fram,

⁶¹ Valentini & Zucchetti 1942, s 216.

är alltså, enligt texten, beläget omedelbart utanför den republikanska muren, mellan Porta Esquilina och Sant Eusebio.⁶²

- I *'Liber Politicus'* av Benedetto Canonico (1100-tal) nämns Macellum Livianum som att ligga i området mellan Porta Esquilina och Templum Marii-Cimbrum (Alexander Severus nymfeum), det vill säga på dagens Piazza Vittorio Emanuele II (Fig.10, s.38).⁶³
- Giovanni Cavallini (1300-tal) nämner Macellum Liberiae, och att kyrkan San Vito in Macello var belägen nära Cymbrum Memoria.⁶⁴ Kyrkan Cavallini talar om heter idag Santi Vito Modesto e Crescenza (Fig.10, s.38).
- Flavio Biondo (1400-tal) nämner ett område vid namn Macello, och detta låg enligt honom i området runt San Vito och Porta Esquilina.⁶⁵
- Francesco Albertini (sent 1400-tal, tidigt 1500-tal) nämner att Gallienusbågen (Porta Esquilina) börjat kallas SanVitoågen bredvid Macellum Lyviae och nära kyrkan San Vito et Modesto.⁶⁶
- Bartolomeo Marliano skrev på 1500-talet om Macellum Livianum och att det låg på den västra sidan av gatan där Gallienusbågen och kyrkan San Antonio låg (Fig.10, s.38).⁶⁷ Här hittades travertinblock, keramik och djurben.⁶⁸
- Slutligen, 1500-tals kartor över Rom placerar undantagslöst Macellum Liviae i närheten av Porta Esquilina.⁶⁹

Var exakt det påstådda Macellum Liviae låg är, som vi nu har sett, högst osäkert. Vi vet inte om de arkeologiska lämningarna på Piazza Manfredo Fanti som Rodolfo Lanciani undersökte var en del av detta macellum. Om Macellum Liviae, enligt *'Liber Politicus'* låg mellan Porta Esquilina och kyrkan Sant Eusebio, har vi ännu en lokalisering av detta macellum (Fig.10, s.38). Giovanni Cavallini nämner ett macellum och att kyrkan San Vito in macello låg norr om Porta Esquilina (Fig.10, s.38). Flavio Biondo nämner samma område, och att det benämndes *Macello*. Porta Esquilina ska ha börjat kallas

⁶² Valentini & Zucchetti 1942, s 216.

⁶³ Valentini & Zucchetti 1942, s 216.

⁶⁴ Valentini & Zucchetti 1942, s 216.

⁶⁵ De Ruyt 1983, s 168-169.

⁶⁶ Valentini & Zucchetti 1942, s 222; Kyrkan heter idag Santi Vito Modesto e Crescenza.

⁶⁷ Dagens Via Carlo Alberto.

⁶⁸ Lanciani 1903, s 243.

⁶⁹ De Ruyt 1983, s 169; Frutaz, Ligorio och Du Perac . Non vedi!

San Vitobågen bredvid Macellum Lyviae enligt Francesco Albertini, och här har vi ännu en placering av detta macellum (Fig.10, s.38).

2.3.3 *Arkeologisk evidens*

Under utgrävningar på Esquilinen i Rom 1874 upptäckte Rodolfo Lanciani resterna av en förmodad marknadsbyggnad, belägen sydväst om Stazione Termini, mellan Via Principe Amedeo och Via Napoleone III (Fig.9, s.35, Fig.10, s.38).⁷⁰ En del rester är fortfarande synliga idag på Piazza Manfredo Fanti (Fig.11, s.41), men i stort sett täcker de moderna gatorna och byggnaderna ruinerna. Lanciani tolkade strukturerna som Macellum Liviae.

De rester av tabernae som Lanciani grävde fram har bidragit till tolkningen av denna byggnad som kommersiell. De Ruyt nämner även att det inte är otänkbart att byggnaden under 200-talet byggdes samman med en annan byggnad till ett större komplex som kom att kallas Forum Esquilinum.⁷¹ Enligt senare forskning var detta Forum dock beläget innanför stadsmuren.⁷² Dessutom, som vi redan sett i kapitlet '*Benämning*', nämns ett macellum på Esquilinen först under 300-talet.

⁷⁰ De Ruyt 1983, s 163; Lanciani 1893, s 217-219; *LTUR* s.v. Macellum Liviae.

⁷¹ De Ruyt 1983, s 171.

⁷² Malmberg & Bjur 2009, s 115.



Fig. 11: Rester av tabernaelokaler på Piazza Manfredo Fanti. I fotots högra hörn, bakom muren i opus reticulata, ser vi rester av den republikanska stadsmuren åt nordväst.

Den centrala gården var en rektangulär konstruktion, 80m*25m, omgiven på tre sidor av en portik och på fyra sidor av affärer. På den centrala delen av gården fanns en rektangulär bassäng (Fig.12, s.42), eller en fontän.⁷³ Enligt planen fanns det ej en tholos. Blyledning från Trajanus och tegelstämplar från Hadrianus tid daterar byggnaden till tidigt 100-tal e.v.t.⁷⁴

⁷³ De Ruyt 1983, s 163; *LTUR* s.v. Macellum Liviae.

⁷⁴ De Ruyt 1983, s 165; Malmberg & Bjur 2009, s 115; *LTUR* s.v. Macellum Liviae.

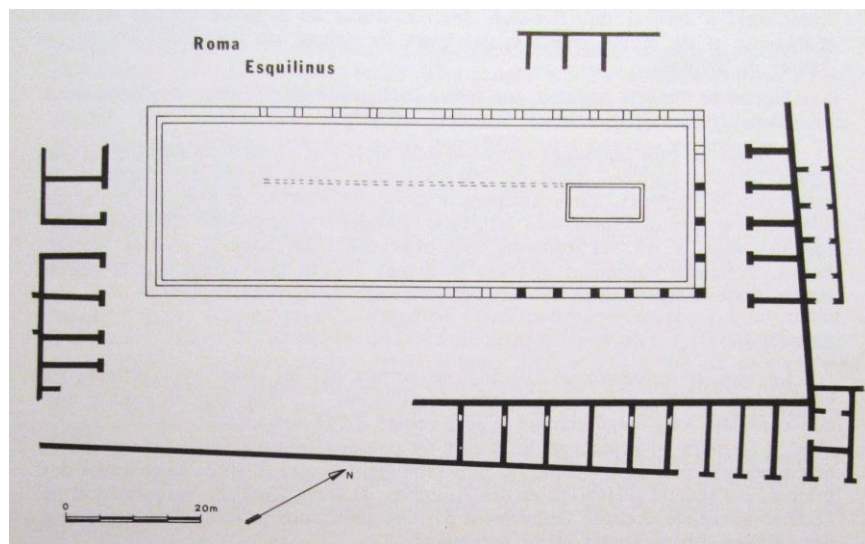


Fig. 12: Plan över marknadsbyggnaden Lanciani undersökte i slutet av 1800-talet.

Murarna tillhör olika perioder, men specificerades ej under utgrävningarna i slutet av 1800-talet. En av långsidorna, den nordvästra mot stadsmuren, hade bevarat sin ursprungliga struktur i opus reticulatum, medan de andra tre är byggda i tegel (Fig.11, s.41).⁷⁵

Enligt De Ruyt ger Lancianis rapport oss inte en säker datering av de begravda delarna av Macellum Liviae. Hon daterar muren i opus reticulatum till augusteisk tid, och menar att denna troligen är en rest av den första byggnaden, från strax innan vår tideräknings början.⁷⁶ Opus Reticulatum var en byggnadsteknik som var vanligt fram till ca 200 e.v.t., och De Ruyts datering är således högst osäker. Denna mur var dessutom den som byggdes mot stadsmuren, och kan vara en rest från en tidigare byggnad på platsen. Tegelväggarna och portiken inne i byggnaden tillhör en senare fas. Lanciani föreslog också att det vid den södra sidan senare byggdes privatbostäder och mindre bad, vars rester man fann i form av hypocauster och golv.⁷⁷

Även om man ej funnit ingångar var troligtvis, enligt De Ruyt, den främsta förbindelsen den sydvästra, mitt i raden av affärer.⁷⁸ Den nordvästra delen var byggd mot den republikanska

⁷⁵ De Ruyt 1983, s 164; *LTUR* s.v. Macellum Liviae.

⁷⁶ De Ruyt 1983, s 166.

⁷⁷ De Ruyt 1983, s 166.

⁷⁸ De Ruyt 1983, s 164.

stadsmuren (Fig.12, s.42), och på planen ovan syns inte någon annan ingång än den i sydväst, som orienterades mot Via Tiburtina.⁷⁹

Ett system av vatten- och avloppsledningar har grävts ut under innergårdens golv. Dessa ledningar leder alla till och från den rektangulära bassängen.⁸⁰ På Piazza Manfredo Fanti idag ligger Casa dell'architettura, och trädgården, parken om man så vill, till byggnaden var i slutet av 1800-talet platsen för Acquario Romano. Denna park ska varit full med små dammar för fisk.⁸¹ De ledningar man har grävt ut kan ha tillhört Macellum Liviae, men kan senare ha återanvänts till andra vattenfunktioner.

De skulpturer som grävdes fram under Lancianis utgrävningar i slutet av 1800-talet var alla samlade kring kalkugnen som hade inrättats i mitten av byggnaden, nära den rektangulära bassängen. Detta behöver nödvändigtvis inte betyda att de tillhörde macellums dekoration, utan de kan ha varit trasiga och tagits till kalkugnen för att brännas. Dessa skulpturer verkar dock vara typiska fontänskulpturer, och kan således ha ingått i den ursprungliga dekoren av bassängen/fontänen. Bland fynden finns även diverse vikter i metall och basalt.⁸²

2.3.4 Köpenskap

Flera butiker i byggnaden har identifierats: fyra butiker i den norra delen, innanför portiken; nio i den östra, av vilka de flesta verkar ha öppnats upp mot gatan; fem i söder och tre i väst som hade sina ingångar in mot byggnadens centrala del (Fig.12, s.42).⁸³

Funktionen för tre butiker, längs med den östra sidan av byggnaden längs med gatan, kan med största sannolikhet bekräftas. I en av dem fann man ett stort antal burkar och flaskor innehållande färgstarka mineraler. I en annan butik hittade man vinamforor, och i ytterligare en annan fann man

⁷⁹ Malmberg & Bjur 2009, s 115.

⁸⁰ De Ruyt 1983, s 165; *LTUR* s.v. Macellum Liviae.

⁸¹ För att läsa mer om denna plats: <http://www.casadellarchitettura.it/stampa/documenti.html>.

⁸² De Ruyt 1983, s 166.

⁸³ De Ruyt 1983, s 164-165; *LTUR* s.v. Macellum Liviae.

lyxartiklar såsom parfymflaskor, speglar och smycken.⁸⁴ Det bör noteras att dessa affärer var öppna ut mot gatan, och således oberoende av aktiviteten inne i byggnaden.

⁸⁴ De Ruyt 1983, s 166.

2.4 Macellum Magnum

Om Macellum Liviae ålder är osäkert är vi däremot säkert informerade om att ytterligare ett nytt macellum byggdes av Nero. Dio Cassius säger:

- XXIV. *“it was at this time that he celebrated so many sacrifices for this preservation, as he expressed it, and dedicated the provision market called the Macellum”*
(Dio Cass. 62.19.1)

2.4.1 Benämning

Detta macellum nämns i åtminstone två inskrifter. Dessa är de säkraste antika beläggen för benämningen Macellum Magnum. I den ena (Fig.13, s.45) berättas det om en procurator i detta macellum.

- XXV. *“Proc[urator] Mini/ [ciae proc(urator)m]acell(i) Magni”*
(CIL 6.1648)⁸⁵



Fig. 13: Inskrift som nämner en procurator i Macellum Magnum.

⁸⁵ LTUR s.v. Macellum Magnum

En procurator som denna var i det antika Rom den som skötte administrationen i macellum. Att det står "*procurator miniciae*" och "*procurator macelli magni*" visar att detta handlar om en procurator för både Porticus Minucia och Macellum Magnum. Porticus Minucia var beläget i området runt dagens Largo Argentina, och var en plats för *frumentario*, sädesutdelning till folket. Byggnaden uppfördes år 110 f.v.t.⁸⁶

I den andra (Fig.14, s.46) kan vi läsa om Lucius Calpurnius Daphno som var *argentarius*, en bankir, i Macellum Magnum. De Ruyt nämner att denna hittades vid Via Latina, inte långt från Caelius.⁸⁷ Mannen blev *libertus* under kejsar Claudius, och inskriften kan därför dateras att ha tillkommit tidigast år 41 e.v.t. Att han var *argentarius* i Neros macellum är inte osannolikt, då det uppfördes år 59 e.v.t.

XXVI. "L. Calpurnio Daphno / *argentario* / Macelli Magni / Ti. Claudius Aug. l. / Apelles et (Asconia Quarta / *propinquo carissimo* / *fecerunt*" (CIL 6.9183)⁸⁸

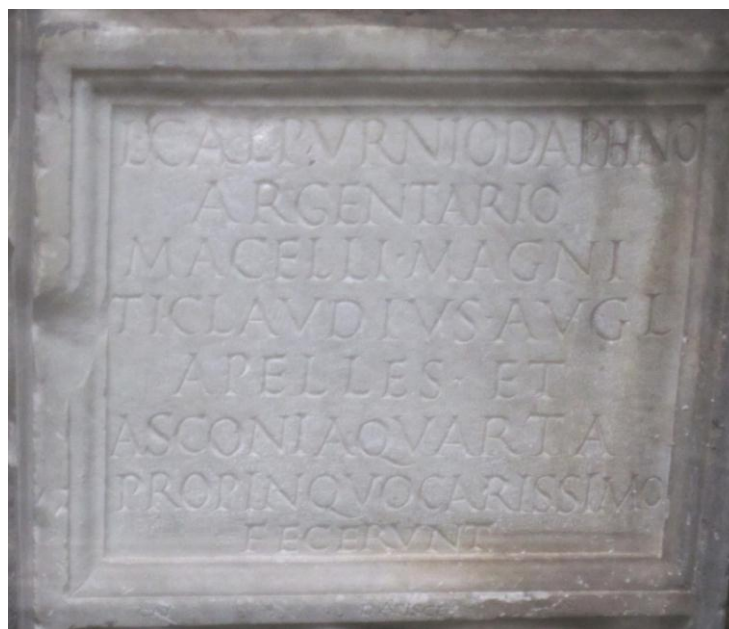


Fig. 14: Gravinskrift åt Lucius Calpurnius Daphno. Denna gravinskrift står idag i Palazzo Massimo alle Colonne i Rom.

⁸⁶ Platner & Ashby, s 424.

⁸⁷ De Ruyt 1983, s 360.

⁸⁸ LTUR s.v. Macellum Magnum.

Namnet Macellum Magnum återkommer i den näst säkraste källan vi har då det gäller benämningen, *Notitia & Curiosum* från 300-talet, som placerar byggnaden i region III.⁸⁹

Från *Forma Urbis*, marmorkartan från 200-talet e.v.t., har vi ett fragment där man kan se delar av en marknadsbyggnad tillsammans med texten MACELLUM (Fig.18, s.52). Den grupp av forskare på Stanford University som arbetar med fragmenten har placerat detta fragment på Caelius och identifierat det som Macellum Magnum. Faktum är dock att det endast står MACELLUM på fragmentet, inget magnum. Således kan detta fragment vara vilket macellum som helst i Rom, även ett okänt sådant.

Dio Cassius nämner i en passage att Nero invigde livsmedelsmarknaden som kallas Macellum, och forskare har daterat händelsen till år 59 e.v.t.⁹⁰ Inte heller här finner vi epitetet magnum.

Ett annat, och möjligen även officiellt, namn på Neros macellum kan finnas på en serie mynt från Neros regeringstid, och kan ses som ytterligare en källa. På dessa finns, tillsammans med en bild av en byggnad, texten MAC AUG (Fig.15, s.48), generellt tolkat som Macellum Augusti, kejsarens macellum.⁹¹ En del forskare har tolkat förkortningen som Mac(hina) Aug(usti) och menar att den syftar till den runda matsal som fanns i Domus Aurea.⁹²

⁸⁹ *Notitia & Curiosum* Regio III Caeleomontium.

⁹⁰ De Ruyt 1983, s 173.

⁹¹ De Ruyt 1983, s 183; BMCRE Nero 191;196;197, Plate 43, No 7; *LTUR* s.v. Macellum Magnum.

⁹² *LTUR* s.v. Macellum Magnum refererar till. Non vedi.



Fig. 15: Dupondius med en avbildad tvåvåningsbyggnad med portik och en mansfigur, med texten MAC AUG, generellt tolkat som Macellum Magnum.

Marknaden kan senare ha fått öknamnet Macellum Magnum, i motsats till det gamla Macellum vid Forum och Macellum Liviae, som i så fall främst varit känt som Macellum Parvum.⁹³ Smeknamnet verkar inte märkligt i sammanhanget, då det faktiskt var Nero som stod för byggnationen. Detta var en kejsare som inte var kapabel till småskaliga byggnadsprojekt. Det har även påståtts att Macellum Augusti skulle vara namnet på ännu ett macellum, men numera är det allmänt accepterat att de två namnen, Magnum och Augusti, betecknar en och samma byggnad.⁹⁴

2.4.2 Lokalisering

Regionkatalogerna placerar Macellum Magnum i region III⁹⁵ Caeleomontium, i vilken även Claudius tempel, Cohortem V Vigilum och Castra Peregrina var belägna. Placeringen av Macellum Magnum är dock inte helt säker. Den enda indikationen vi har är att det låg i närheten av Claudiustemplet, och med största sannolikhet utanför den republikanska stadsmuren. Enligt De Ruyt låg det troligen i

⁹³ De Ruyt 1983, s 183.

⁹⁴ Rainbird & Sear 1971, s 42.

⁹⁵ *Notitia & Curiosum*, Regio III Caeleomontium.

närheten av Domus Aurea, och bör ha byggts innan palatset.⁹⁶ Hon tänker sig ett macellum avsett för det tätbefolkade Caelius, med öppning mot söder, och de perifera områdena i staden.⁹⁷



Fig. 16: Caelius och de platser som nämns nedan som möjliga placeringar för Macellum Magnum. 1-Santo Stefano Rotondo, 2-San Gregorio, 3-Villa Strozzi, 4-Ospedale Militari, 5-Piazza Celimontana.

Olika platser har föreslagits för dess placering (Fig.16, s.49, ovan):

- Längre trodde man att kyrkan Santo Stefano Rotondo (1) byggdes på platsen där Macellum Magnums tholos stod. Men då man grävde ut ett mithraeum under kyrkan framfördes invändningar mot att kyrkan placerades ovanpå tholosen.⁹⁸
- Colini föreslog att Macellum Magnum var placerat i ett outforskat område bakom kyrkan San Gregorio (2), söder om Claudiustemplet och akvedukten.⁹⁹

⁹⁶ De Ruyt 1983, s 180.

⁹⁷ De Ruyt 1983, s 180.

⁹⁸ De Ruyt 1983 s 175.

⁹⁹ De Ruyt 1983 s 175.

- I början av 1980-talet försökte Rainbird och Sear visa att Ligorios beskrivningar av de strukturer som är belägna under Villa Strozzi (3) liknar den struktur ett macellum har.¹⁰⁰ Denna mark användes senare till att bygga det militärsjukhus, Ospedale Militari, som ligger där idag.¹⁰¹ Dessa undersökningar har avslöjat två byggnader: Den första, på ca 4-5m djup, är från första århundradet. Den andra, på ca 2m djup, är från 100-talet. Inskrifter upptäcktes på platsen i anknytning till den senare byggnaden De nämner en viss Lucius Marius Maximus Perpetuus Aurelianus, och identifierades som dennes domus.¹⁰² Rainbird och Sear skriver att utgrävningarna i Villa Fonseca visade strukturer som kan tolkas som Macellum Magnum, men som även skulle kunna vara ett *statio vigilum*, en plats där det antika Roms brandmän och ”polis” hade sina kaserner.¹⁰³

Vissa undersökningar gjordes i början av 1900-talet i området nordväst om Piazza Celimontana, och De Ruyt sammanfattar utgrävningarnas konklusioner som följer:¹⁰⁴

- Man fann spår av en gata som identifierades som den antika gatan Vicus Statae Matris, vars namn är känt genom inskrifter, och som utgjorde den södra gränsen för Macellum Magnum¹⁰⁵.
- Vid ca 10 m djup fann man murar i opus reticulatum och marmorplattor.
- På samma djup, längre norrut, fann man också spår av rester som kan tolkas som ett macellum; en stenlagd yta omgiven av en stylobat med en längd av 14 m. På stylobaten har det stått kolonner, med en diameter av 70 cm, på attiska baser.¹⁰⁶

De Ruyt kommer med ett eget förslag på var detta macellum var beläget (Fig.17, s.51). Hon placerar det parallellt med dagens Via Claudia, i området som idag upptas av Via dei San Quattro Coronati, Via Capo d’Africa, Via Marco Aurelio, Via Annia och Via Celimontana. Den karta hon visar är, av någon anledning, orienterad som marmorkartan, med norr längst ner.

¹⁰⁰ Rainbird & Sear 1971, s 40-46.

¹⁰¹ De Ruyt 1983, s 175.

¹⁰² De Ruyt 1983, s 175; CIL 6.1450-1453; Non vedi.

¹⁰³ Rainbird & Sear 1971, s 45.

¹⁰⁴ De Ruyt 1983, s 180.

¹⁰⁵ CIL 6.36809 a-b.

¹⁰⁶ De Ruyt 1983, s 180-181.

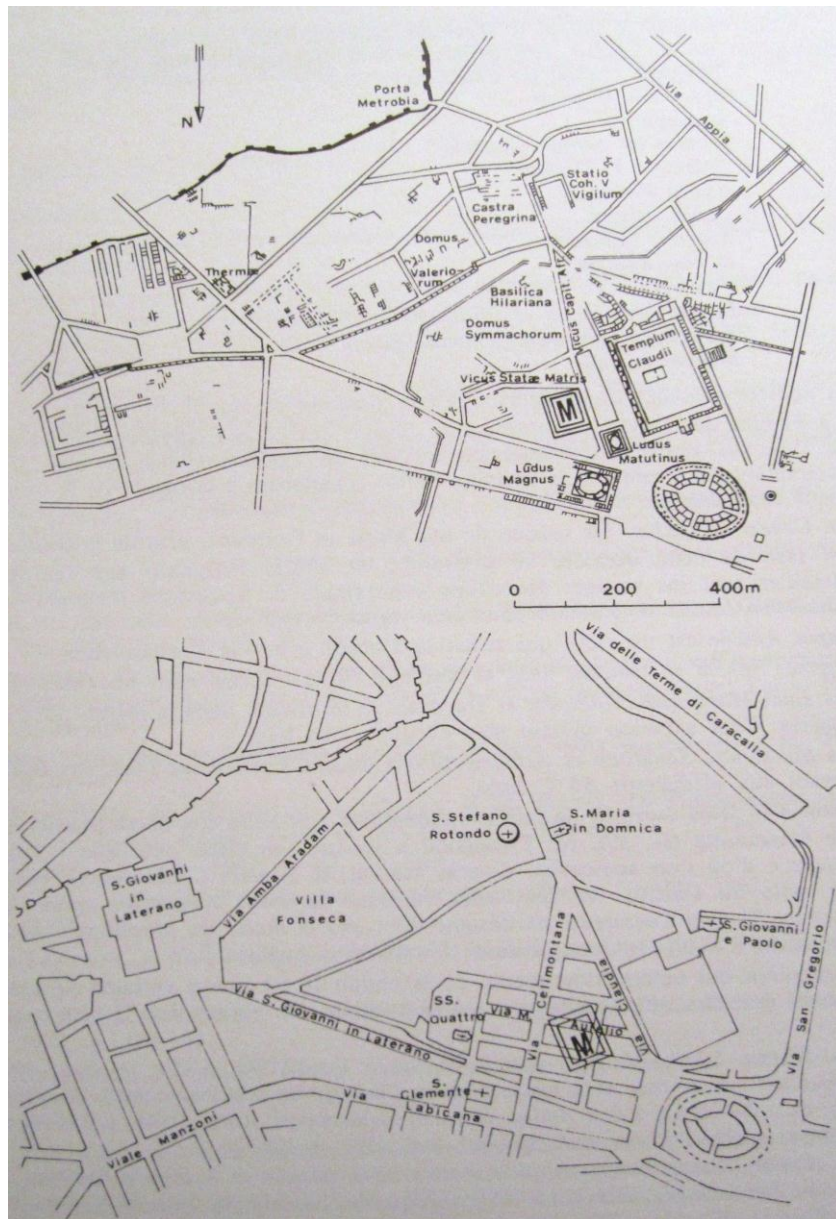


Fig. 17: De Ruyts plan över Caelius, med hennes förslag på placeringen av Macellum Magnum. På planen syns även andra platser, såsom Villa Fonseca (som var belägen på samma plats som Villa Strozzi), Domus Valeriorum, Basilica Hilariana, Domus Symmachorum och San Giovanni in Laterano.

För att försöka säkerställa placeringen av Macellum Magnum har vi en annan källa: det ovanligt stora fragmentet av Forma Urbis (Fig.18, s.52).¹⁰⁷ Det återger en del av en byggnad med många affärer, och texten MACELLUM. Stanford University och deras projekt med marmorkartan har identifierat detta fragment som Macellum Magnum och placerat det mellan Ludus Magnus och Claudiustemplet, dock inte helt i överensstämmelse med De Ruyts förslag.¹⁰⁸ Marknaden bör, enligt De Ruyt, ha legat längre västerut, längs Vicus Capitis Africae.¹⁰⁹

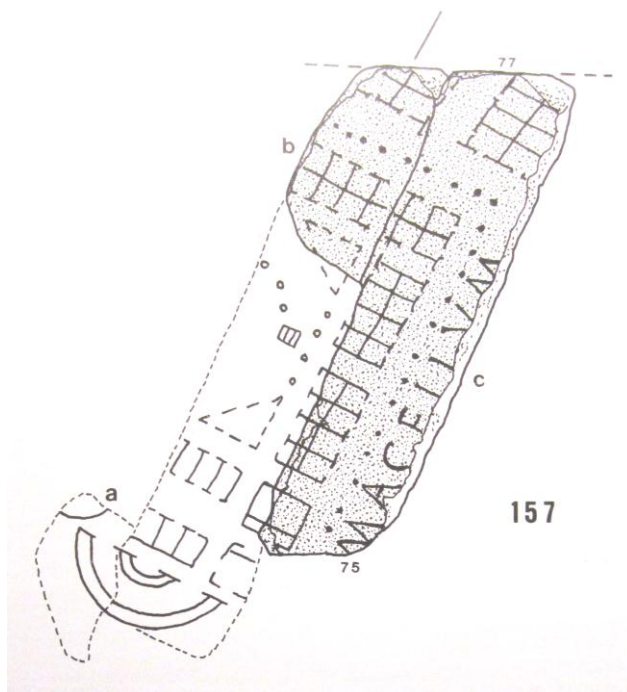


Fig. 18: Fragment från Forma Urbis som visar ett macellum, kanske Macellum Magnum (c). De fragment som är märkt a och b är inga verkliga fragment, utan taget från en avbildning från renässansen av förlorade fragment. Denna avbildning finns i Codex Vaticanus Latinus 3439 enligt www.formaurbis.stanford.edu/fragment.php?record=331.

2.4.3 Utseende

Marmorkartan visar en dubbel rad av tabernae innanför en inre portik (Fig.18, s.52). Fragmentet tillåter inte att man med säkerhet kan identifiera en inre portik. Fyra kolonner är representerade på Codex Vaticanus Latinusavbildningen, innanför den dubbla raden med tabernaelokaler, och dessa skulle kunna tyda på en inre portik. Förutom texten MACELLUM ser detta fragment ut som vilket

¹⁰⁷ 157 a-c.

¹⁰⁸ Se www.formaurbis.stanford.edu för vidare info; Detta är dock ingen definitiv placering.

¹⁰⁹ De Ruyt 1983, s 175.

annat fragment som helst, med alla sina tabernakel, portiker och gator. Det finns även trianglar representerade i hörnen, men vad dessa är ämnade att visa har jag ej kunnat utläsa.

Om vi accepterar myntbilden som Macellum Magnum kan vi se att det uppenbarligen fanns två våningar med portiker (Fig.15, s.48). Den stora öppning som är avbildad i mitten är förmodligen huvudingången, som ledde in till innergården. Om vi accepterar att mynten avbildar Macellum Magnums arkitektur, kan vi sluta an till de vi har definitiva arkeologiska belägg för, som till exempel Macellum i Puteoli och eventuellt Pompeji.

På mynt kan vi även se en mansstaty ståendes inne i tholos på innergården (Fig.15, s.48). De Ruyt nämner att den kan avbilda en gud, då han håller en påk i vänster arm och höger arm vilar på höften, men tyvärr finns det inga attribut som direkt kan fastställa vilken gud det handlar om. Det är även möjligt, som tidigare anförts, att mansfiguren ska ha avbildat kejsaren.

2.4.4 Köpenskap i Roms macella från mitten av första århundradet e.v.t.

Martialis (38 e.v.t – 102 e.v.t) skrev under andra hälften av första århundradet e.v.t. och då han nämner macellum kan det vara antingen Macellum Liviae eller Macellum Magnum han talar om. Det är dock mest sannolikt att det är Macellum Magnum han talar om. Han nämner, i 'Epigrammata' (cit. XXVII), att varenda fiskmiddag kommer från stadens Macellum.

XXVII. *“Omnis ad urbano venit ad mare cena macello”*

(Mart. *Epi.* 10.37.19)

“Every seaside dinner comes from the city market”

Även Juvenalis och Manilius (första århundradet e.v.t) skrev under andra hälften av första århundradet och början av det andra, och bör även de nämnas här. Juvenalis, en miljövän i sin tid, fruktade att Tyrrenska havet skulle komma att bli utfiskat på grund av fiskhandeln i macellum (cit. XXVIII).

XXVIII. *“quando omne peractum est et iam defecit nostrum mare, dum gula saevit, Retibus adsidius penitus scrutante macello proxima, nec patimur Tyrrhenum crescere pisces”*

(Juv. Sat. 5.93-96)

“since our own sea has been totally ransacked to the point of exhaustion, since gluttony rages, the delicatessens raking the nearest waters with nonstop nets – and we don’t let the Tyrrhenian fish grow to size”¹¹⁰

I en annan passage ur 'Satires' (citat XXIX) berättas det om en man, och att det finns många som honom; sådana som lever endast för god mat.

XXIX. *“Multos porro vides, quos saepe elusus ad ipsum creditor introitum solet expectare macelli, et quibus in solo vivendi causa palato est”*

(Juv. Sat. 11.9-11)

“You can see many like him, of course. Their only reason for living lies in gourmandise. Their creditors, to whom they’ve often given the slip, always lie in wait for them at the entrance to the meat market”

Manilius beklagar sig över att romarna åker längre bort för magens skull än de brukade göra för krig, och nämner i samma passage även ett macellum (citat XXX).

XXX. *“Tam ventri longius itur quam modo militia: Numidarum pascimur oris Phasidos et Iucus, arcessitur inde macellum unde aurata novo devecta est aequore pellis”*

(Man. Astron. 5.374-377)

“Today we go farther afield for the stomach than we used to go for war: we are fed from the shores of Numidia and the groves of Phasis; our markets are stocked from the land whence over a newly discovered sea was carried of the Golden Fleece”

Apuleius (125 e.v.t – 180 e.v.t), som levde och skrev under 100-talet e.v.t., kan med sina texter tidsmässigt tillhöra både Macellum Liviae och Macellum Magnum. Problemet med Macellum Liviae och dess datering kvarstår, därför placerar jag honom till Macellum Magnum. Det han skriver om utspelar sig dock inte i Rom, utan i Thessalien, och skildrar nödvändigtvis inte Rom. Trots detta väljer jag att ta med citatet här, då det kan syfta på ett allmänt fenomen i riket. Berättaren talar om hur han var på väg till badhuset, men stannade till vid marknaden för att handla till middagen. Han får syn på fisk och hur han, då han får veta priset, vägrar betala så mycket (citat XXXI).

¹¹⁰ Ordet *macello* i texten verkar inte vara översatt av S. M. Braund.

XXXI. *"Hic actis et rebus meis in illo cubiculo conditis, pergens ipse ad balneas, ut prius aliquid nobis cibatum prospicerem, forum cuppedinis peto inque eo piscatum opipare expositum video, et percontato pertio, quod centum nummis indicaret, aspernatus viginti denarios praestinaui"*

(Apul. Met. 1.24)

"After this was arranged and my belongings put in my room, I set out by myself for the baths. But first, since I wanted to procure something for our supper, I headed for the provision-market. I saw some elegant fish on display there, and when I asked the price and was told they cost a hundred sesterces, I refused and bought them for twenty denarii"

I texten kan vi även läsa *"forum cuppedinis"*, något vi läst innan, i kapitlet om Macellum vid Forum (cit. XIX).¹¹¹ Med största sannolikhet existerade inte det äldsta Macellum i Rom under Apuleius levnadstid, och det Forum Cuppedinis som fanns där, var vid denna tid begravt under Augustus Forum, Forum Transitorium och Vespasianus Forum Pacis. Möjligen kan då denna benämning ha varit ett öknamn för macellum.

¹¹¹ Varro, *Ling.* 5.147.

2.5 Vattenförsörjning av Roms macella

Rom hade, som mest, 11 akvedukter vars vattenflöde försörjde hela staden; fontäner, nymfeer, badhus och privathus.

Frontinus (40 e.v.t – 103 e.v.t) skriver:

XXXII. *“Ab urbe condita per annos quadringetos quadraginta
unum contenti fuerunt Romani usu aquarum, quas aut ex
Tiberi aut ex puteis aut ex fontibus hauriebant”*

(Frontin. *Aq.* 1.4)

*“For four hundred and forty-one years from the foundation of the City,
the Romans were satisfied with the use of such waters as
they drew from the Tiber, from wells, or from springs”*

Av alla de 11 akvedukter som fanns i Rom finns det 6st som jag tror kunde förse de tre macella jag diskuterat med vatten; Aqua Appia, Aqua Marcia, Aqua Julia, Anio Vetus, Anio Vetus och Arcus Neroniani.

2.5.1 *Macellum*

Vattenförsörjningen till Macellum kan ha skett via ledningar från Aqua Appia, som var den första akvedukten i Rom och uppfördes 312 f.v.t.. Från Caelius måste den ha gått under Palatinen via ledningar vidare mot Forum. Forum var Roms centrum och det verkar underligt om det inte fanns rinnande vatten till platsen. Om vi antar att det i Rom, precis så som man kan se i Pompeji, fanns dricksfontäner i nästintill vartenda gatuhörn, så bör det ha funnit tillgång till akveduktvatten till detta område, som var Roms centrum. Då de senare akvedukterna Aqua Marcia (144-140 f.v.t) och Aqua Julia (33 f.v.t) byggdes, kan även dessa ha försett Macellum med vatten.

2.5.2 *Macellum Liviae*

Då det gäller Macellum Liviae kan vattentillförseln till byggnaden ha skett med Anio Vetus (272-269 f.v.t), som var den andra akvedukten att leda vatten in till Rom. Enligt Aichner var inte detta vatten något som romarna föredrog, då det var grumligt. När staden försågs med nya akvedukter användes

detta vatten främst för badhus, latriner, trädgårdar och för diverse olika näringsgrenar.¹¹² Frågan är om det behövdes kristallklart vatten till byggnadens bassäng.

Aqua Julia skulle även den ha kunnat föra vatten till Macellum Liviae, då den byggdes ut med en gren för att förse Alexander Severus nympeum. Detta verkar mindre troligt, dels för att ett nymfeum kräver stora mängder vatten och grenen byggdes uppenbarligen för just detta, dels för att det redan kunde ha varit tillräckligt med vattnet från Anio Vetus.

Aqua Julia och dess distributionscistern på Esquilinen skall även den ha varit en möjlig vattenförsörjning för Macellum Liviae, då den endast låg ett par hundra meter sydost om byggnaden.

2.5.3 *Macellum Magnum*

Macellum Magnum bör inte ha haft några som helst problem med sin vattenförsörjning. Många av de akvedukter jag nämnt ovan gick över, eller vid foten av Caelius.

Aqua Marcias gren Rivus Herculaneus byggdes långt innan Macellum Magnum byggdes, men kan vara en möjlighet.

Både Aqua Claudia, och den senare Anio Novus som löpte ovanpå, bör ses som tänkbara vattendistributörer till Macellum Magnum. Neros tillbyggnad, Arcus Neroniani (Fig.19, s.58), byggdes för att förse Domus Aurea med enorma mängder vatten, och kan även ha försett Macellum Magnum med vatten.

¹¹² Aicher 1995, s 36.



Fig. 19: Två valvbågar från Neros gren av Aqua Claudia. Foto taget från Piazza San Giovanni in Laterano.

3.DISKUSSION

3.1 Varför fanns macellum?

Det verkar som att macellums existens syftade till att avgränsa viss handel från resten av stadens kommersiella liv. Varför? Källorna talar om livsmedel, som fisk, fågel och kött, som man kan anta inte har varit exklusivt för just macellum. Det verkar osannolikt att dessa livsmedel endast skulle säljas i macellum, och därmed försörja en stor del av staden. Fisk, fågel och kött måste ha sålts även utanför macellum, på mindre marknader eller affärer. Det är vad jag tror.

Men frågan kvarstår; Varför fanns macellum? Dessa marknadsbyggnader spelar en roll i ett större politiskt sammanhang, och är kopplat till prestige och offentlig välgörenhet. De byggherrar som lät uppföra dessa marknader ville med detta visa sin goda vilja och manifesteras inför folket och sina kollegor och överordnade. Macellum kan även ha varit en plats där folk med en viss politisk betydelse rörde sig.

Existerade macellum för att sälja ”lyxvaror”? För att skilja den ”fina” och accepterade handeln från den övriga? Vi vet vad Cicero tyckte om handel och handelsmän. I *'De officiis'* uttryckte han sitt förakt mot i stort sett alla handels- och hantverksyrken. Mest av allt ser han ner på yrken som fiskhandlare, fiskare, slaktare, kockar, skådespelare och dansare, men även folk som uppehöll sig i närheten av dessa. En man av börd ska/bör leva på avkastningen från sina jordegendomar och inte syssla med något så lågt som arbete.¹¹³ Att Cicero då, i de två passager jag nämnt i min text, nämner Macellum kan ha en signifikativ politisk betydelse (citat V och VI). De personer han nämner i texten, Naevius och Aemilius Alba kan ha varit motståndare till de han försvarade. Då är deras närvaro vid Macellum något som han använder för att framhäva sina egna klienter och få motståndarna i dålig dager.

Det citat av Varro som nämner en tholos i macellum, kan även det antyda någon form av klagan på macellums handel och överdrifter (citat IV). I passagen står det att *”må gudarnas fader sända den trippla blixten på macellums tholos”*, som en förbannelse.

¹¹³ Cic. *Off.*

Källorna som talar om macella i Rom talar om fisk, fågel, kött och folk som rörde sig där. De talar inte om lyxvaror såsom silke, smycken och parfym. Macellum var inte en vanlig marknad, med vanliga varor, utan en specialiserad marknad för livsmedel. Diverse olika delikatesser nämns av källorna, och av ”det vanliga folket” i Rom sågs detta troligen som lyxvaror. Det kan vara detta som Varro menar då han nämner Forum Cuppedinis (cit. XIX).

3.2 Benämning

Det råder ingen tvekan att det första macellum i Rom benämndes Macellum. De antika texterna nämner inget annat namn på byggnaden. De benämningar som Forum Cuppedinis/Cupidinis och Forum Piscarium/Piscatorium, får vi bortse ifrån då de dels nämner tidigare strukturer eller marknader på platsen, och då de även kan ses som öknamn på platsen.

Macellum Liviae ter sig helt annorlunda. Byggnaden nämns i vida spridda källor; från slavkragar till regionkataloger till kartor över Rom från 1500-talet. Ändå kan vi inte vara säkra på dess placering, och än mindre dess namn. Den nämns i källorna vid nio olika namn: Liviae, Liviani, Libiae, Libiani, Lyviae, Liberiae, Livianum och Macellum Parvum.

De flesta forskare jag studerat verkar vara övertygade om att det som nämns i källorna som ”*the precinct of Livia*” även omfattade Macellum Liviae. Läser man de passager som det refereras till upptäcker man att det inte nämns ett macellum, eller marknader eller handel överhuvudtaget. De nämner Porticus Liviae, Livias distrikt och Livias kolonnad (cit. XXI och XXII) Kan Porticus Liviae ha varit marknaden? Det som man idag har identifierat som Macellum Liviae ligger på ett relativt stort avstånd från Porticus Liviae. Hur stort kunde ett distrikt vara i antikens Rom? Jag tror inte att det var så stort att det kunde innefatta Livias portik och de rester som finns på Piazza Manfredo Fanti (Fig.9, s.35). Kan det ha funnits ett Macellum inom nämnda område som ej hittats? Jag vet inte, men hursomhelst, källorna som nämner ”*the precinct of Livia*” nämner inget macellum.

I området där detta macellum låg fanns även *puticuli*, de massgravar där fattiga, slavar och dödsdömda begravdes¹¹⁴. Strax utanför Porta Esquilina fanns även döds gudinnan Libitinas heliga lund¹¹⁵, alltså, i

¹¹⁴ *LTUR* s.v. *puticuli*.

närheten, eller strax intill det påstådda Macellum Liviae. Med alla de namn vid vilka detta macellum benämns, kan man nu eventuellt tänka sig ännu ett. Macellum Libitinum? Inte helt osannolikt med tanke på områdets ”inriktning”. Detta är dock inget jag funnit någon argumentera för i litteraturen jag studerat.

Man kan även tänka sig ett annat namn på detta macellum, ett som jag ej stött på i mina studier, men som i så fall skulle gå ifrån antagandet att det är Livias macellum: Macellum Esquilinum. Det fanns ett Forum Esquilinum, och om detta macellum ingick i ett större köpensksområde kan det ha benämnts Macellum Esquilinum.

De säkraste källorna gällande namnet på Neros macellum benämner det som Macellum Magnum. Dio Cassius nämner endast att Nero lät bygga livsmedelsmarknaden Macellum (cit. XXI). Enligt mynt från Neros tid kan detta macellum ha benämnts Macellum Augusti, och i så fall kan detta ha varit det officiella namnet på byggnaden (Fig.15, s.48).

Att detta macellum kom att kallas Magnum verkar inte helt märkligt i sammanhanget. Nero var ingen ödmjuk person, och verkar ha varit oförmögen till småskalig byggnation i staden. Även statyn som avbildas på mynt kan ha varit bidragande till smeknamnet. Vi vet att kolossalstatyn i vestibulen till Domus Aurea, den som senare kom att stå framför Venus & Romas tempel, var av storskaliga mått. Den staty som avbildas på mynten var troligen inte lika stor, men kanske tillräckligt stor för att ge byggnaden tillnamnet Magnum. Detta är bara mina egna spekulationer.

Benämningen Forum Cuppedinis/Cupidinis verkar vara ett öknamn på både Macellum och Macellum Magnum. De källor som nämner dem går att datera till både republiken/tidig kejsartid, och till den senare delen av första århundradet.

¹¹⁵ *LTUR* s.v. Libitina, lucus.

3.3 Köpenskap

Hur många platser för köpenskap som inte benämndes macellum finns det? Aventinen var under antiken en tätbebyggd kulle med många invånare, men man har ej funnit något som skulle tyda på att där fanns ett macellum. På Lancianis *'Forma Urbis'* över staden kan man se *Macello Publico* strax intill dagens Monte Testaccio, men jag har ej funnit andra vittnesmål, varken antika källor eller andra, om detta. Lanciani kan ha placerat Macello Publico i detta område eftersom det faktiskt passar in på områdets profil. Detta område var under antiken centrum för handel, med hamnanläggningar, *horrea* och Porticus Aemilia. Det är inte omöjligt med ett macellum här, men detta är endast mitt eget antagande, och inget som har någon förankring i någon forskning.

En del av de bevarade fragment av 200-talets marmorkarta *Forma Urbis* visar strukturer som påminner om macella (Fig. 2 och 3, s.17-18). Det är fullt möjligt, enligt mig, att det fanns strukturer som var mindre macella, möjligtvis mindre betydelsefulla sådana. Detta är inget som jag träffat på bland de forskare jag studerat, utan endast mina egna funderingar. Det är inte helt osannolikt att Rom hade fler än tre macella. Vad är det då som skiljer de som benämns macellum från dessa strukturer som syns på marmorkartan? En förklaring kan vara att för ett macella fanns det alltid en byggherre. Macellum byggdes av Marcus Fulvius Nobilior. Macellum Liviae är osäkert, men tar vi hänsyn till den allmänt accepterade bilden så kan man tänka sig Augustus som byggherre. Macellum Magnum byggdes av Nero. Detta leder vidare till ännu en förklaring, och det är att dessa tre faktiskt har fått namn. Det kan även vara byggnaden som har avgjort; en stor, separat, monumental byggnad kontra en mindre struktur i anslutning till andra strukturer.

Enligt De Ruyt var macellum en marknad endast tillägnad livsmedel. I de antika källorna rapporteras inga andra varor, och allt tyder på en specialisering med livsmedelshandel. Dessa marknadsbyggnader kunde inte tillgodose hela staden Rom med livsmedel. Med hänsyn till källornas vittnesmål om lyxvaror får vi även anta att det förmodligen inte var varenda romare som kunde handla sin mat där. Innan Macellum nordöst om Forum uppfördes, ockuperades platsen av fiskmarknaden, Forum Piscarium/Piscatorium. Då Macellum uppfördes kan fiskmarknaden möjligtvis ha inkorporerats i byggnaden. Många antika källor berättar om fisk, utan att nämna macellum, och det anser jag kan ses som tillräckliga bevis på att det var en omfattande konsumtion i Rom. De arkeologiska

undersökningar som De Ruyt diskuterar har bevisat kopplingar till marin handel och fisk i macella i det romerska riket. I Pompejis macellum har man funnit fiskben och fiskfjäll i avloppsledningar, och även freskmålningar med fiskar. Utanför Ostias macellum var en av lokalerna tillägnad handel med fisk. I Puteoli utsmyckades macellum med marina motiv. I Leptis Magna dekorerades bland annat marmorbänkar med delfinmotiv.

Då det gäller kötthandel nämner De Ruyt att de, innan Macellum uppfördes av Marcus Fulvius Nobilior år 179 f.v.t., var belägna intill Forum och benämndes *tabernae lanienae*.¹¹⁶ Hos Plautus finner vi olika köttsorter som såldes i Macellum, som lamm, nöt, kalv och fläsk (cit. XII). Genom Terentius kan vi koppla fiskhandlare, slaktare, kockar, fågelhandlare och försäljare av lyxvaror (delikatesser) till Macellum (cit. II). Fågel nämns även hos Varro (cit. XIV) och Juvenalis (cit. XV)

De flesta antika texter som nämner macellum, från republiken och tidig kejsartid, nämner varken grönsaker eller andra produkter i macellum. Varro är den ende som nämner andra varor då han definierar det äldsta Macellum i Rom, och att det bestod av kreatursmarknaden Forum Boarium och grönsaksmarknaden Forum Holitorium (cit. XIII). Troligen har macellum i detta sammanhang haft betydelsen handelsplats, utan byggnad.

Bagerier rådde det ingen brist på i Rom. Regionkatalogerna rapporterar 256-258 bagerier, och därför anser jag det vara osannligt att bröd såldes i stadens macella. Inga bagerier nämns heller i några andra antika texter i samband med macella.

De vinamforor från Syrien, Palestina och Egeiska havet man funnit vid utgrävningar av Macellum kan tyda på handel med vin i denna byggnad. Dock har jag ej funnit några exempel på detta hos de antika författarna.

I Macellum Liviae har man ej funnit artefakter inne i byggnaden, men däremot i de affärer som var belägna längs med den östra sidan utmed gatan. Dessa affärer kan man anta ha varit oberoende av handeln inne i byggnaden. De fynd man funnit var burkar och flaskor innehållande färgmineraler,

¹¹⁶ De Ruyt 1983, s 345.

vinamforor,¹¹⁷ parfymflaskor, speglar och smycken. Möjligen kan man föreställa sig samma situation vid de andra två macella i staden; livsmedelshandel inne i byggnaden, annan handel i affärer utanför.

Eftersom man ej kunnat fastställa Macellum Magnus exakta placering har man ej heller kunnat finna några arkeologiska bevis på vad som ingick i köpenskapen i denna byggnad. Förmodligen har det skett samma typ av handel här som i de andra macella.

3.4 Lokalisering

Om man ser till de tre macellas placering topografiskt i Rom ser man tydligt att de kunde försörja stora delar av staden. Under republiken var befolkningen antagligen koncentrerad till områdena runt Forum och Capitolium, till Palatinen, Oppius, Caelius och Quirinalen. När staden växte räckte inte Macellum. Man byggde då ytterligare ett macellum eftersom befolkningen ökade. Om det var Macellum Liviae eller Macellum Magnum har ingen betydelse i denna diskussion. De båda placerades strategiskt för att kunna försörja både Esquilinen och Caelius, två tätbefolkade delar av Rom, med livsmedel.

En annan förklaring till varför de placerades där de gjorde är, särskilt i fallet Macellum Magnum och Macellum Liviae, att de låg utanför stadsmuren och tullgränserna. Således kunde de undvika tullar och leveranser kunde ske direkt till byggnaden, utan mellanhänder. Då det gäller Macellum Liviae finns det källor som placerar byggnaden både innanför den republikanska stadsmuren, och utanför. Dock är de senare, de som placerar det utanför, övervägande.

Placeringen av Macellum råder det ingen tvekan om. Det låg i området mellan Forum och Subura, det som idag upptas av lämningarna av Caesars Forum, Augustus Forum och Forum Transitorium, ingången till Forum och Via dei Fori Imperiali. Då det gäller placeringen av Macellum Liviae stöter vi genast på problem. Lanciani placerade byggnaden på dagens Piazza Manfredo Fanti, eftersom det han undersökte troligtvis hade någon kommersiell funktion. De medeltida källor som talar om byggnaden placerar den på en rad olika platser inom samma område; i Porta Esquilinas och Piazza Vittorio Emanuele II:s omedelbara närhet. Placeringen av Macellum Magnum vet vi tyvärr inte

¹¹⁷ Varifrån dessa haft sitt ursprung har jag ej kunnat utläsa.

mycket om, och det vi stöter på i forskningen är endast spekulationer. Det finns ingen arkeologisk evidens som har visat en marknadsbyggnad på Caelius. Alternativ finns, men det är inget som är fastställt.

3.5 Utseende

Den hortus som nämns hos Varro (citat III) kan tyda på att det i mitten av Macellum fanns ett mindre grönområde, en trädgård. Det kan ha varit en enkel gräsmatta, planteringar med växter eller blommor, eller odlingar av till exempel örter eller mindre grönsaker. Sådana här planteringar, grönområden, fanns även på Forum Pacis. Kan man tänka sig att detta element i Macellum senare kom att föras över till Vespasianus Forum, som ockuperade en stor del av den gamla marknadsbyggnaden? En inte helt osannolik tanke, men man kan även fråga sig varför. Att Macellum var viktig för romarna tror vi oss redan veta, men då man rev byggnaden, förde man över vissa element till andra byggnader? En hortus, en trädgård eller grönområde, är ju oftast ett trevligt element, oavsett var den är belägen.

Då det gäller Macellum Liviae har jag inte funnit några antika texter som beskriver dess utseende.

På de mynt man funnit från Neros regeringstid finns en byggnad avbildad, tillsammans med texten MAC AUG (Fig.15, s.48). Om vi tolkar texten att betyda Macellum Augusti, kan man även anta att byggnaden visar Neros macellum. Således kan vi få en bild av hur det såg ut.

Även det fragment av marmorkartan som visar ett macellum kan ge oss en bild av hur det såg ut, åtminstone en del av det, rent strukturmässigt (Fig.18, s.52). Detta macellum kan dock visa vilket macellum som helst i Rom.

På mynten från Neros regeringstid syns även en mansstaty. Denna staty kan vara en gud, eller helt enkelt kejsaren själv. Vi vet från andra macella i det romerska riket att det förekom kejsarkult. Med tanke på byggherren av detta macellum, kejsaren själv, och hur han betedde sig i övrigt, är det inte helt omöjligt att vi finner någon form av kejsarkult här.

3.6 Vattenförsörjning

Är utformningen av macellum, med tholos och vatten, i första hand bestämd byggnadens funktion som marknadsplats, eller av representativa intentioner?

I de tre macella som jag studerat och diskuterat kan vi, som tidigare nämnts, anta att det fanns en tholos, eftersom det i de flesta andra macella i det romerska riket fanns en sådan. Det är möjligt att man, då man byggde det första macellum i Rom, byggde en tholos som dekoration av byggnaden, men att den senare fick sin praktiska funktion med vatten. Man fortsatte använda den till fisk, eller som fontän för att finna svalka, och fortsatte kanske även att utsmycka den, så den fick behålla sin dekorativa funktion. Den stod i centrum av byggnaden och kunde ses från alla ingångar, så den som kom in i byggnaden förstod vilken betydelsefull byggnad detta var. Vi vet inte säkert om tholos i macella i Rom användes till fisk. Tholos i andra macella i det romerska riket verkar ha använts till fisk, om man tar hänsyn till alla de tolkningar som gjorts av fynden i ledningsrören. En sak som jag funderat mycket på är att det vi arkeologer oftast undersöker, det som lämnats kvar åt oss, oftast är avfall. Vi har kökkenmöddingar i Danmark, som var stenåldermänniskors sophögar för ostronskal. Vi hittar keramik- och glasskärvor i Uppåkras nedbrunna järnåldershus. I Pompejis Macellum hittar vi fiskavfall. Om tholosbyggnaden hade tillgång till ett ständigt vattenflöde bör man inte ha sett det som särskilt störande att kasta fiskresterna i vattnet, då det ändå skulle följa med vattnet ner i ledningarna bort från byggnaden. På så sätt uppstod det heller inga otrevliga dofter.

En bassäng, i en tholos eller som separat funktion, kräver vatten. Romarna kunde sitt vatten, och att inte föra in vatten till en byggnad som macellum vore osannolikt. Så, vattenförsörjning måste ha varit en essentiell del av macella. Placerades macella medvetet i närheten av akvedukterna? Jag tror att de gjorde det.

För att föra diskussionen om tholos funktion vidare tror jag att tholos kan ha haft både en monumental och en funktionell betydelse. Om den fanns i byggnaden, varför skulle man inte använda den, även om det endast var för att ge svalka?

På många av dagens fiskmarknader i medelhavsområdet håller man fiskarna levande fram tills dess att de säljs. Dessa marknader är oftast belägna nere i hamnområdena, och jämför vi med de macella jag diskuterat så kan vi konstatera att dessa var placerade långt från Roms hamnområde. Ska vi göra jämförelsen, så kan vi förmoda att fiskarna inte hölls levande i macella. I dagens Rom, på Esquilinen, ett kvarter öster om från Piazza Vittorio Emanuele II mot Stazione Termini ligger Nuovo Mercato Esquilino. Ett modernt macellum om man så vill. Marknaden är belägen i en byggnad, med en våning, och med vad man skulle kunna kalla tredubbla portiker, alltså med en yttergång runt hela marknaden, en mellangång och en inre gång, och en central del där det, faktiskt, finns två murade bassängliknande strukturer. De är dock övertäckta och verkar ej användas som bassänger. Man säljer bokstavligen talat allt här, och bland annat fisk. Fisken ligger på is, och hålls inte levande. Kanske använde romarna is att lägga fisken på? De hade inte långt till bergen och glaciärerna, och vi vet om att det användes is i Rom. Om de använde is för att kyla och hålla fisken levande faller antagandet om att den kyldes och fräschades upp i tholosbassängen.

Situationen idag är såklart annorlunda jämfört med hur den såg ut för 2000 år sedan, men problemet med att transportera levande fisk längre sträckor är densamma. Att transportera levande fisk även korta sträckor är svårt idag, och var förmodligen ännu svårare i antikens Rom, med dess ojämna gator, kullar och det faktum att det skulle bli väldigt tungt att föra större fiskmängder i vatten in i staden. Därför tror jag att fisken som såldes i macella inte hölls levande, och eventuella argument om att man höll fisk i tholos faller. Den kan, självklart, ha använts till att tvätta fisken och hålla den fräsch, och för att ge besökarna och handlarna svalka, men även som en plats där man kastade fiskresterna.

Kan det ha varit skillnad på de macella som var belägna vid kusten och de som var belägna en bit från kusten? Kustmacella vs. Inlandsmacella? Levande fisk måste ha varit mycket enklare att hantera i ett macellum nära kusten än i ett som låg inne i landet, som i Rom.

Då det gäller en eventuell utveckling över tid är det komplicerat att finna ett svar utan vidare undersökningar av Roms macella.

4.KONKLUSION

Macellums existens verkar ha syftat till att avgränsa viss handel från resten av stadens kommersiella liv. Det spelade troligen även en roll i ett större politiskt sammanhang, och var kopplat till prestige och offentlig välgörenhet.

Den köpenskap som fanns i macellum var enligt de antika källorna uteslutande livsmedel. De antika källorna talar om fisk, fågel, kött. De talar inte om lyxvaror såsom silke, smycken och parfym, och den ”girighetsmarknad” som Varro talar om, är troligen bara en satirisk kommentar. Källorna nämner delikatesser, och av folket i Rom sågs detta troligen som lyxvaror.

Om man ser på de fragment från marmorkartan som idag finns att tillgå, finns det många strukturer som påminner om macella. Två av dem avbildas på sid 17-18 (Fig. 2 och 3). Det är möjligt att Rom hade strukturer som var mindre macella, kanske mindre betydelsefulla sådana. Kanske de inte ens var namngivna.

Ett macellum hade troligtvis alltid en byggherre, någon som med denna manifestering och allmänna välgörenhet visade sin goda vilja för folket. En annan förklaring på dess särart är att de faktiskt fick en benämning, ett namn. Möjligtvis kan även byggnaden i sig själv ha varit en del i distinktionen från andra kommersiella strukturer i staden.

De tre macellas topografiska läge i Rom visar tydligt att de kunde försörja stora delar av staden, och framförallt de folkrika områdena. Det kan vara både en konsekvens av hur staden växer, och ha ett samband med akvedukter och vattenförsörjning.

Det är möjligt att man, då man byggde det första macellum i Rom, byggde en tholos som dekoration av byggnaden, men att den senare fick sin praktiska funktion med vatten. Att tholos både var funktionell och representativ verkar vara det mest sannolika. Den stod i centrum av byggnaden och kunde ses från alla ingångar, så den som kom in i byggnaden förstod vilken betydelsefull byggnad detta var. Att tholos var till för att kyla fisken tror jag inte, eftersom romarna hade tillgång till is. Den kan möjligen ha tjänat som avskräde för fiskrester och avfall, därav de fynd från andra macella i det romerska riket. Jag tror snarare att tholos praktiska funktion var, förutom den representativa, att ge svalka. Därför tror jag även att vattenförsörjning var en essentiell del av macella.

Roms macella kräver mycket mer genomgående forskning. Forskningen om Roms handel tenderar att behandla handelsvägar och vilka varor som importerades och exporterades. Ofta träffar man på statistik som såklart är en väsentlig del, men som gör det abstrakt och fångar inte livet i det romerska riket, eller i Rom. Jag anser att man kan närma sig livsföringen genom att studera de antika författarna och deras vittnesmål. Framtida forskning, som behandlar topografi och handel, och möjligtvis även religion i Rom kombinerat med ytterligare antika källor, tror jag kan bringa en annan nyans till ämnet, och möjligen föra oss närmre människorna och livet för 2000 år sedan.

Arbetet med att undersöka Roms macella har varit en utmaning, med litteratur på många olika språk och svårigheter med att finna den litteratur man söker. Det som har förvånat mig mest av allt är hur många av författarna som refererar fel till de antika källorna. Jag har upptäckt referenser till förlorade verk som är i stort sett omöjliga att få tag i, felreferenser och brist på referenser till CIL. Det som är mest oroande enligt mig är hur fyra olika verk, inklusive *LTUR*, antar att Macellum Liviae ingår i "*the precinct of Livia*" så som det nämns i Dio Cassius 55.8.2, när det inte nämns något om byggnaden i denna passage. Favros referens till Plinius '*Naturalis Historia*' 14.11 känns även den oroande då hon påstår att den handlar om Macellum Liviae, när den i själva verket handlar om vin och vintillverkning. I referensen till Ovidius *Ars Amatoria* 1.71 står det om "*the Livian colonnade*" och detta tolkar Favro som placerat i närheten av marknadsbyggnaden. Jag tolkar det som Porticus Liviae och det nämns inget i denna passage om Macellum Liviae. '*The Livian colonnade*' skulle visserligen kunna betyda portiken i Macellum Liviae, även om det känns mer sannolikt att det är Livia's portik som menas här. Samma gäller De Ruyts referens till Suetonius 28.6, som ska refereras till 29.6, och som handlar om Augustus och alla de byggnader han och hans bekanta lät bygga i Rom. Jag undrar var i texten De Ruyt har funnit namnet Macellum Liviae.

5. TACK

Simon Malmberg för hjälp med referenser och inspiration under arbetets gång.

Karin W Tikkanen och Moa Ekbohm för hjälp med översättning.

Anne-Marie Leander Touati för all handledning och tålamod.

6.LITTERATURFÖRTECKNING

Antik litteratur

- Apul. *Met.* Apuleius, *Metamorphoses*, övers. J.Arthur Hanson, *LCL*, 1989
- Cic. *Off.* Cicero, *De Officiis*, övers. W. Miller, *LCL*, 1961 (1913)
- Cic. *Verr.* Cicero, *In Verrem*, övers. L.H.G Greenwood, *LCL*, 1967 (1935)
- Cic. *Quinct.* Cicero, *Pro Quinctio*, övers. J.H. Freese, *LCL*, 1984 (1930)
- CIL *Corpus Inscriptionum Latinarum*
- Dio Cass. Dio Cassius, övers. E. Cary, *LCL*, 1982 (1925)
- Frontin. *Aq.* Frontinus, *De aquae ductu urbis Romae*, övers. C. E. Bennett, *LCL*, 1997 (1925)
- Hor. *Sat.* Horatius, *Satirae*, övers. H. R. Fairclough, *LCL*, 1978 (1929)
- Juv. *Sat.* Juvenalis, *Satires*, övers. S. M. Braund, *LCL*, 2004
- Liv. Livius, övers. F. G. Moore, E. T. Sage, *LCL*, 1970 (1950)
- Man. *Astron.* Manilius, *Astronomica*, övers. G.P. Goold, *LCL* 1977
- Mart. *Epi.* Martialis, *Epigrammata*, övers. D.R Schackleton Bailey, *LCL*, 1993
- Notitia & Curiosum* *Libellus de regionibus urbis Romae*, ed. A. Nordh, (=Acta Instituti Romani Regni Sueciae, 1949)
- Ov. *Ars Am.* Ovidius, *Ars Amatoria*, övers. J.H Mozley, *LCL*, 1985 (1929)

Plaut. <i>Aul.</i>	Plautus, <i>Aulularia</i> , övers. W. Wagner, Cambridge, 1881
Plaut. <i>Capt.</i>	Plautus, <i>Captivi</i> , övers. P. Nixon, LCL, 1979 (1916)
Plaut. <i>Cur.</i>	Plautus, <i>Curculio</i> , övers. P. Nixon, LCL, 1977 (1917)
Plaut. <i>Pseud.</i>	Plautus, <i>Pseudolus</i> , övers. P. Nixon, LCL, 1980 (1932)
Plin. <i>HN.</i>	Plinius, <i>Naturalis Historia</i> , övers. H. Rackham, LCL, 1968 (1945)
Suet. <i>Aug.</i>	Suetonius, <i>Divus Augustus</i> , övers. J.C Rolfe, LCL, 1970 (1913)
Ter. <i>Eun.</i>	Terentius, <i>Eunuchus</i> , LCL, övers. J. Barsby, 2001
Varro, <i>Ling.</i>	Varro, <i>De Lingua Latina</i> , övers. R. G. Kent, LCL, 1977 (1938)
Varro <i>Re.Rust.</i>	Varro, <i>De Re Rustica</i> , övers. W. D. Hooper, LCL, 1979 (1934)
Varro <i>Sat.Men.</i>	Varro, <i>Saturae Menippiae</i> – förlorat verk som jag ej lyckats få tag i, men som De Ruyt refererar till.
	Modern litteratur
Aicher 1995	Aicher, P.J., <i>Guide to the Aqueducts of ancient Rome</i> , Wauconda
Anderson 1983	Anderson, J.C., <i>The historical topography of the imperial fora</i> , Bryssel
Ashby 1935	Ashby, T., <i>The aqueducts of ancient Rome</i> , Oxford
BMCRE	<i>Coins of the Roman Empire in the British Museum</i> , Vol.1. <i>Augustus to Vitellius</i> , London, 1923

- Bruun 1991 Bruun, C., *The water supply of ancient Rome: a study of Roman imperial administration*, Helsingfors
- Coarelli 1974 Coarelli, F., *Guida archaeologia di Roma*, Milano
- Coarelli 1985 Coarelli, F., *Il Foro Romano: Periodo Repubblicano e Augusteo*, Rom
- Coarelli 1988 Coarelli, F., *Il Foro Boario dalle origini alla fine della Repubblica*, Rom
- Coarelli 1997 Coarelli, F., *Il Campo Marzio*, Rom
- De Ruyt 1983 De Ruyt, C., *Macellum: marché alimentaire des romains*, Louvain-la-Neuve
- Eschebach 1993 Eschebach, J., *Gebäudeverzeichnis und stadtplan der antiken stadt – Pompeji*, Köln
- Favro 1996 Favro, D., *The Urban Image of Augustan Rome*, Cambridge
- Hodge 1992 Hodge, T., *Roman Aqueducts and Water Supply*, London
- Jordan 1870-85 Jordan, H., *Topographie der Stadt Rom im Altertum*, Berlin
- Lanciani 1893 Lanciani, R., *Forma Urbis Romae*, Rom, 1990 (Milano 1893-1901)
- Lanciani 1903 Lanciani, R., *Storia degli scavi di Roma*, II, Rom
- Lib Pont.* *Liber Pontificalis*, (övers. R. Davis, *Translated texts for historians*, Liverpool, 2000)
- LTUR Steinby, E. M., *Lexicon topographicum urbis Romae*, Rom, 1993-2000
- Lugli 1946 Lugli, G., *Roma antica: il centro monumentale*, Rom

- Malmberg & Bjur 2009 Malmberg, S., Bjur, H., 'The suburb as centre', Bjur, H., Santillo-Fritzell, B., *Via Tiburtina: Space, Movement and Artefacts in the Urban Landscape*, Motala, s 109-128
- Platner & Ashby Platner, S., Ashby, T., *A Topographical dictionary of ancient Rome*, London, 1929
- Rainbird & Sear 1971 Rainbird, J.S., Sear, F.B., 'The description of the Macellum Magnum', i *PBSR* 39, Rom, s 40-46
- Richardson 1988 Richardson, L. jr., *Pompeii – An Architectural History*, London
- Richardson 1992 Richardson, L., *A new topographical dictionary of ancient Rome*, Baltimore, 1992
- Rizzo 2001 Rizzo, S., 'Indagini nei fori imperiali', *RM* 108, s 215-244
- Rodriguez-Almeida 2003 Rodriguez-Almeida, E., *Forma Urbis Marmorea*, Rom
- Santangeli Valenzani 2000 Santangeli Valenzani, R., 'I fori imperiali in età post-classica: i fori di Cesare, Nerva e Pace', i Massimilano, G., Baiani, S., *Crypta Balbi – Fori Imperiali, archeologia urbana a Roma e interventi di restauro nell'anno del Grande Giubileo*, Rom, s 79-82
- Santangeli Valenzani 2007 Santangeli Valenzani, R., 'I fori imperiali nel medioevo e nell'età moderna', i Meneghini, R. & Santangeli Valenzani, R., *I fori imperiali. Gli scavi del Comune di Roma (1991-2007)*, Rom, s 115-165.
- Tortorici 1991 Tortorici, E., *Argiletum: Commercio, Speculazione edilizia e lotta politica dall'analisi topografica di un quartiere di Roma età repubblicana* (= *Bulletino della commissione archeologica comunale di Roma, Supplementi 1*), Rom

Fig. 2: Fragment nr347 av Forma Urbis, från

<http://formaurbis.stanford.edu/fragment.php?record=517> 2011-07-28

Fig. 3: Fragment nr165 abd av Forma Urbis, från

<http://formaurbis.stanford.edu/fragment.php?record=339> 2011-07-28

Fig. 4: Foto över området intill Forum där Macellum var beläget, foto: Sara Lindvall, juli 2010.

Fig. 5: Golvbeläggning, ur Tortorici 1991, s41, fig.22.

Fig. 6: Plan över Forums nordöstra område och Macellum, ur Tortorici 1991, Tav.II.

Fig. 7: Plan över undersökta delar av området nordöst om Forum, ur Tortorici 1991, tav. III

Fig. 8: Fragment av marmorkartan som visar området Fagutal där Porticus Liviae anses ha varit placerat. <http://formaurbis.stanford.edu/plate.php?plateindex=17> 2011-10-06

Fig. 9: Karta över dagens Rom, med förhållandet mellan Porticus Liviae och Lancianis Macellum Liviae, från Google Earth.

Fig. 10: Karta över dagens Rom, med möjliga placeringar av Macellum Liviae, märkt med gula pins, från Google Earth.

Fig. 11: Rester av tabernaelokaler på dagens Piazza Manfredo Fanti, foto: Sara Lindvall, mars 2011.

Fig. 12: Plan över Macellum Liviae, ur De Ruyt 1983, s165, fig.62.

Fig. 13: Inskrift som påstås nämna Macellum Magnum, ILS 9432, från:

http://cil.bbaw.de/cil_en/dateien/cil_pgsql_eng.php?PHPSESSID=c4700ca97930442517ed324a7dc72f35 2011-04-21

Fig. 14: Gravinskrift åt Lucius Calpurnius Daphno. Står idag på innergården till Palazzo Massimo alle Colonne i Rom, foto: Sara Lindvall, mars 2011.

Fig. 15: Dupondius med texten MAC AUG S C, nr191 i *BMCRE*.

Fig. 16: Caelius och de platser som nämns som möjliga placeringar för Macellum Magnum, från Google Earth.

Fig. 17: De Ruyts plan över Caelius, med hennes förslag på placering av Macellum Magnum, ur De Ruyt 1983, s174.

Fig. 18: Fragment 157 a-c från Forma Urbis som visar en Macellumbyggnad, ur De Ruyt 1983, s177.

Fig. 19: Två valvbågar från Neros gren av Aqua Claudia, foto: Sara Lindvall, mars 2009.